

Forskerforum

TIDSSKRIFT FOR FORSKERFORBUNDET

Varsle eller verne

Noen ganger kommer forskere over foruroligende data.
Når er det så alvorlig at anonymiteten må vike?

Side 14–23

Ein stad for det mogelege

Denne teksten handlar ikkje om grove brot på akademisk fridom, men på dei mange, små innskrenkingane.

ILLUSTRASJONSFOTO: ENIK NORRUD

Din tanke er fri. Til ein viss grad.

På universiteta skal alt vere mogeleg. Men: «Det beskrives et press ovenfra som legges over på ansatte knyttet til å følge opp strategier, satsingsområder og publisere i riktige kanaler.» Setninga er henta frå ei undersøking Forskerforbundet har gjort om akademisk fridom og medverknad ved norske universitet og høgskular (sjå eiga sak på side 6). Det er ei setning som seier mykje.

Undersøkinga er ikkje uttømande, men å sjå på som ein start. Forskerforbundet har spurt eigne tillitsvalde på alle nivå ved universitet og høgskular. Svarprosenten er høg: om lag 200 av 400. Forskerforbundet legg ikkje skjul på at hovudkonklusjonen er nokså positiv: Ifølgje oppsummeringa er forskings- og undervisningsfridomen, samt autonomien til sjølve institusjonane på mange måtar godt ivareteken. Men pilene går feil veg: 40 prosent av dei som har svarta meiner at situasjonen for akademisk fridom er svekka dei

siste fem åra. Berre 5 prosent meiner han er styrka. Respondentar ved Universitetet i Bergen gjev best skussmål om vilkåra for akademisk fridom ved eigen institusjon, medan Nord universitet er mest negative.

Prinsippet om akademisk fridom står sterkt, noko som kjem til uttrykk i den nye universitets- og høgskulelova. Kjernepunktet er at forskarar har rett til å velje emne og metode for forskinga. Tilstanden i dag, slik det er skildra i undersøkinga, er ikkje prega av eklatante brot på fridomen, men summen av små avgrensingar kan likevel verte stor. Tolkinga mi av undersøkinga er at det ikkje er ein villa politikk, men økonomien – stupid! – som avgrensar den reelle fridomen. Det økonomisk rasjonelle å gjere for ein høgskule eller universitet er å produsere så mange studiepoeng som mogeleg så billig som mogeleg. Omsyn til kvalitet (så lenge det er stå-karakter), nytte eller gamalmodig danning vert sekundære.

Ein respondent peikar på at interne forskingsmidlar har vorte halvert dei siste ti åra. Hen skriv om eigen institusjon at forskingstida for ein professor no er på (beskjedne!) 30 prosent, og i realiteten går mykje av denne tida til papirarbeid og sitje i utval og komitear. Då er ikkje rammevilkåra dei beste for å starte eit brått frigjerande forskingsprosjekt.

Ifølgje fleire av dei frie kommentarane i undersøkinga gjeld det å hamne innanfor satsingsområda til institusjonen. Akademia er i aukande grad underkasta to mektige samfunnskrefter, marknaden og politikken. To dels samanfallande straumdrag er å vere meir avhengig av ekstern finansiering og ein aukande politisk vilje til å styre forskningstema for å kunne kome med løysingar (alltid desse «løysingane»). Den politiske viljen kjem til uttrykk i dokument som utsynsmeldinga og langtidsplanen for forskning og høgare utdanning. Strategiane til institusjonane vert tilpassa dei politiske måla og pengane som følgjer med, noko som i neste omgang råkar dei vitskapleg tilsette. Skal ein kome innanfor eit forskingsfelt som er satsa på (til dømes berekraftig før, i langtidsplanen), må ein prioritere ned noko anna. Er du lingvist, seier du, og ikkje førvitar? Uflaks, altså.

Knappheiten på stillingar og det lange løpet for i beste fall å klore til seg ei fast vitskapleg stilling kan gå ut over dristigheiten til forskingsrekruttane. Skal ein få fast jobb, kan det vere rasjonelt å tilpasse seg og ikkje leggje seg ut mot nestorar og portvaktarar i faget. Vere litt mindre fri, liksom.

På universiteta skal alt vere mogeleg. Forfattaren Nils-Øivind Haagensen gav nyleg ut diktsamlinga *Litteraturvitenskap på nittitallet*. I eit intervju i Forskerforum.no fortalde Haagensen at han lenge etter at han var ferdig uteksaminert ofte oppsøkte universitet: «Det er akkurat som om det fortsatt er et sted for det mulige, for endring, for et eller annet uventet, et eller annet uferdig. En eller annen form for bevegelse.»

Slike verdiar må akademia ikkje gje slepp på.

Kjetil A. Brottveit
Redaktør

«Er du lingvist, seier du, og ikkje førvitar? Uflaks, altså.»

14 Når dataen uroer

Signe Bock Seggaard forsket på valg og kom over en informant som la ekstreme holdninger og trusler for dagen. Hva gjør man når urovekkende informasjon dukker opp i datamaterialet?

26 Alltid åpen

Vigdis Ekeberg tilbyr samtaler som filosofisk praktiker. – Vi skal ikke kurere noen for å ha en eksistensiell lengsel eller eksistensielle spørsmål, sier hun.

30 Sin hjertens mening

Et borgerpanel er en samling av tilfeldig utvalgte personer som skal diskutere politiske spørsmål. Sveinung Arnesen forsker på hvordan diskusjoner kan påvirke en mening.

4 Nytt forbundsstyre

I november velges nytt styre i Forskerforbundet. Valgkomiteen foreslår Steinar Sæther (UiO) som leder og Hilde Gunn Slottemo (Nord universitet) som nestleder.

6 Frihet under press

2 av 10 mener at retten til å ytre seg uhindret er dårlig ivaretatt. Dette er blant funnene når Forskerforbundet har spurt tillitsvalgte om tilstanden for akademisk frihet og medvirkning.

8 Omstridt forskningspartner

IBM bidrar til å overvåke palestinere på Vestbredden, mener kritikere. Universitet i Agder, Norsk Regnesentral og SINTEF samarbeider like fullt med IT-giganten.

10 – Ødelegger ryktet

Olav Vassend har kommet hjem fra Singapore til norsk akademia. Han er hoderystende til dagens forskningspolitikk. Den ødelegger ryktet norsk akademia har i utlandet, mener han.

FASTE SIDER

- 11 News in Brief
 - 12 Innland
 - 24 Utland
 - 34 20 nøtter
 - 35 Ti kjappe
 - 37 Tilbakeblikk
-
- 38 Bøker
 - 42 Kronikk
 - 44 Debatt
 - 47 Gjesteskribenten
 - 49 Informasjon fra Forskerforbundet

Forskerforum

Nr. 8/2024 – 56. årgang

FAGBLAD OM FORSKNING OG HØYERE UTDANNING

Forskerforum arbeider etter Vær Varsom-plakatens regler for god presseskikk. Den som mener seg rammet av urettmessig publisering, oppfordres til å ta kontakt med redaktøren. Pressens Faglige Utvalg (PFU) er et klageorgan oppnevnt av Norsk Presseforbund som behandler klager mot mediene i presseetiske spørsmål opp mot Vær Varsom-plakaten. Norsk Presseforbund: pfu@presse.no. Forskerforum er medlem av Fagpressen.

UTGIVER: Forskerforbundet, Postboks 1025 Sentrum, 0104 Oslo. Tlf 21 02 34 00

ANSVARLIG REDAKTØR: Kjetil A. Brottveit, kjetil.brottveit@forskerforum.no REDAKSJONSSEKRETÆR: Julia Loge, julia.loge@forskerforum.no

JOURNALISTER: Lina Christensen, lina.christensen@forskerforum.no | Ida Eritslund, ida.eritslund@forskerforum.no

Asle Olav Rønning, asle.olav.ronning@forskerforum.no | KONTAKT REDAKSJONEN: redaksjonen@forskerforum.no

ANNONSER: Salgsfabrikken v/Marie Fjeld. E-post: annonser@forskerforum.no. Tlf: 91 90 35 97

DESIGN: Concorde Design. TRYKK: Ålgård Offset.

ISSN 0800-1715. Opplag: 21 860

To historikere på topp

Valgkomiteen har innstilt nytt hovedstyre for Forskerforbundet. Administrativt ansatte og private høyskoler er for dårlig representert, er blant innvendingene.

FORSKERFORBUNDET Første dag på jobb ved Universitetet i Oslo, som nyutdannet med hovedfag i historie og jobb i studieadministrasjonen, ble Steinar Sæther vervet til Forskerforbundet. Det er snart 30 år siden, og nå stiller Sæther til valg som leder i Forskerforbundet.

– Jeg ble først litt overrasket da valgkomiteen tok kontakt, men det tok meg ikke lang tid å bestemme meg for å snakke med dem, sier han til Forskerforum.

Valgkomiteens innstilling til leder, nestleder og nytt hovedstyre i Forskerforbundet er nå klar (se faktaboks). Valget skjer på forbundets representantskapsmøte 19. og 20. november.

Men 2025 blir ikke et enkelt år å overta som leder i Forskerforbundet. Tiår på tiår med vekst i sektoren er over, sier regjeringen og inviterer universitetslederne til kurs i omstilling. Sæther er opptatt av kvaliteten i høyere utdanning.

– For mange av medlemmene våre er det å arbeide med kvalitet det som gir mening til arbeidet. Noe av det mest frustrerende er å bli utsatt for press som gjør at man føler at man ikke kan gjøre jobben ordentlig, sier Sæther.

FLAGGER AKADEMISK FRIHET

Hvis valgkomiteens forslag får gehør, kan det bli to historikere i lederduoen. Hilde Gunn Slottemo, opprinnelig historiker, men i dag professor i samfunnsfag ved Nord universitet, er innstilt som ny nestleder. I tillegg til å figurere jevnlig i media har hun utgitt en rekke bøker, blant annet *Et fritt ord*, om Fritt Ords historie, som kom tidligere i år.

Slottemo flagger akademisk frihet og medbestemmelse som viktige verdier, ikke minst når mange nå opplever at økonomiske nedskjæringer står på dagsordenen.

– Jeg tror mange opplever at det har blitt vanskeligere å komme fram med meningene sine. Det er viktig at de ansatte blir lyttet til. Det er ikke nok at dette er på plass formelt. Det må også fungere i praksis, sier hun på telefon til Forskerforum.

I debatt i media det siste halvåret har Slottemo vært opptatt av at ulike universiteter og høyskoler ikke må settes opp mot hverandre. Hun understreker at det er viktig å opprettholde bredden og mangfoldet i sektoren. Samtidig peker hun på den økonomiske situasjonen som en felles utfordring.

– Det er en del uro nå rundt nedskjæringer. Det er viktig å få fram at kvalitet koster, og at det er viktig at de ansatte har gode rammevilkår for å kunne gjøre en god jobb, sier hun.

– ROM FOR KLASSEK TRYNEPOLITIKK

Jo Rune Ugulen Kristiansen, førstearkivar ved Arkivverket, er foreslått som nytt styremedlem. Som eneste representant fra arkiver, biblioteker og museer (ABM-sektoren) har han stillingsstruktur og utjevning av lønnsforskjeller på agendaen.

– Lønnsforskjeller er en utfordring når det er så mange tariffområder i ABM-sektoren. Vi har jobbet med dette i mange år, men det betyr ikke at vi ikke skal fortsette å prøve. Vi er langt fra i mål.

Da Unio for et par år siden skiftet tariffpartner i staten, var Kristiansen skeptisk. Han mener omtrent det samme i dag.

– I små statlige etater er utfordringen større. Der er det mer rom for klassisk trynepolitikk. Dermed er det lettere for at det blir større lønnsforskjeller. Fagforeningene er sterkere ved universiteter og høyskoler, sier Kristiansen.

FOTO: JULIA LOGE

■ – Alt som gir bedre lønns- og arbeidsbetingelser, bidrar stort sett til å heve kvaliteten, sier Steinar Sæther.

Han har imidlertid forståelse for at mange er tilhengere av den nye tariffavtalen, særlig ved universiteter og høyskoler.

– Jeg har ikke noe problem med å bøye meg for flertallet. Sånn er livet. Jeg har opplevd stor takhøyde og frihet til å komme med mine tanker og synspunkter internt i Forskerforbundet.

– *Har du merket større lønnsforskjeller?*

– Jeg har personlig ikke merket det, men mange av medlemmene sier de ser forskjellsbehandling. De som er inne med ledelsen, stiger oftere og mer i lønn. Dette blir også underbygget om man ser på grunnlagsmaterialet som viser lønnsutviklingen, sier Kristiansen.

LITE TIL OVERS FOR LO

Hvis Steinar Sæther blir valgt som ny leder, vil han opprettholde nåværende lønnspolitikk, fastslår han.

– I utgangspunktet fungerer det bra at vi er del av Unio, og at Unio har samme avtale som Akademikerne i staten. Ut fra hva jeg har hørt, er det en tilfredsstillende ordning, sier Sæther.

Han har lite til overs for LO og NTLs retorikk, som han omtaler som konfronterende. Han mener fagforeningene burde stå sammen heller enn å argumentere mot hverandre.

– Basert på erfaringer lokalt kan jeg forstå at det har vært vanskelig, og sett fra utsiden gir NTL og LOs retorikk overfor Unio og Forskerforbundet lite mening, sier Sæther.

SAVNER TEKNISK-ADMINISTRATIVE

NIFU-forsker Ann Cecilie Bergene har lagt en styreperiode bak seg og er nå foreslått for en andre periode. Forskerforbundet organiserer mange administrativt ansatte, og i vår uttalte Bergene at det er på høy tid med en leder som ikke er universitetsansatt professor. Når Forskerforum tar kontakt etter at innstillingen er klar, svarer hun at hun verken kjenner Sæther eller Slottemo personlig. Valgkomiteen kunne imidlertid innstilt flere med teknisk-administrativ bakgrunn i styret, mener hun. I nåværende styre sitter nestleder Kristian Mollestad og styremedlem Belinda Eikås Skjøstad, som begge kommer fra administrative universitetsyrker.

– De har hatt to inne, men nå er det redusert til en vara. Det er en av gruppene som gjør en kjempejobb med å være lokallagsledere, spesielt ved universiteter og høyskoler, sier Bergene.

I innstillingen til nytt styre finnes kun én administrativt ansatt: Cecilie Wingerei Lilleheil, seniorrådgiver ved Universitetet i Oslo, er foreslått som varamedlem. Varaer har talerett, men ikke stemmerett, på styremøter.

– ANDRE UTFORDRINGER I DET PRIVATE

Som styremedlem vil Ann Cecilie Bergene jobbe for at Forskerforbundet skal satse mer på privat sektor.

– De fleste forskningsinstituttene har mange organiserte, men vi har fortsatt en del å gå på i andre deler av privat sektor. Store deler av privat sektor har ulike FoU-avdelinger med mange forskere, sier Bergene.

Valgkomiteens innstilling

Valgkomiteen har blitt ledet av Berit Bratholm, dosent ved Universitetet i Sørøst-Norge. Komiteen foreslår dette nye hovedstyret i Forskerforbundet:

- ◉ **Leder:** Steinar Andreas Sæther, professor, Universitetet i Oslo (ny)
- ◉ **Nestleder:** Hilde Gunn Slottemo, professor, Nord universitet (ny)

Styremedlemmer

- ◉ Ann Cecilie Bergene, forsker I, Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning (NIFU)
- ◉ Jo Rune Ugulen Kristiansen, førstearkivar, Arkivverket (ny)
- ◉ Bente Ovèdie Skogvang, førsteamanuensis, Høgskolen i Innlandet
- ◉ Tord Mjøsund Talmo, førstelektor, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU)
- ◉ Hugues Verdure, førsteamanuensis, UiT Norges arktiske universitet

Varamedlemmer

- ◉ 1. varamedlem: Tony Burner, professor, Universitetet i Sørøst-Norge
- ◉ 2. varamedlem: Cecilie Wingerei Lilleheil, seniorrådgiver, Universitetet i Oslo (ny)
- ◉ 3. varamedlem: Rannveig Sjøvaag, seniorrådgiver, Kulturdirektoratet (ny)

FOTO: LISE MUSUM STANGVIK

■ – **Selvfølkelig skulle jeg ønske jeg hadde erfaring fra tillitsvalgtapparatet, men jeg har mye erfaring som politisk og samfunnsinteressert menneske, sier Hilde Gunn Slottemo.**

Også Elin Ørjasæter, ekspert innen ledelse og arbeidsliv og hovedtillitsvalgt ved Høgskolen Kristiania, peker på Forskerforbundets innsats innenfor privat sektor. Hun savner flere innslag fra de private høyskolene i forslaget til nytt styre.

– Utfordringene i det private er annerledes enn for statlig ansatte. Det er gjennomgående mye tyngre tradisjoner for å sette av tid til tillitsvalgtarbeid i statlige institusjoner, det er bedre rutiner for samarbeid og drøfting, og det er større grad av forståelse, sier Ørjasæter.

Når Forskerforum spør hvordan flere styrerepresentanter fra det private kan løse disse utfordringene, svarer hun med selvkritikk:

– Vi må være mye flinkere til å delta i Forskerforbundets organer. For det er ikke sånn at vi ikke har blitt invitert, vi kan utelukkende skyld oss selv, sier Ørjasæter, som for øvrig skryter av styreinnsatsen til Ann Cecilie Bergene fra NIFU – altså en privat stiftelse.

◉ AV JULIA LOGE, ASLE OLAV RØNNING OG LINA CHRISTENSEN

Varsku for akademisk frihet

Tillitsvalgte mener utviklingen går feil vei.

FOTO: LINA CHRISTENSEN

■ Akademisk frihet er nedfelt i universitets- og høyskoleloven. Tidligere statsråd Ola Borten Moe la i 2023 fram forslag til endringer i loven, som nå er vedtatt.

AKADEMIA Tilstanden for akademisk frihet ved norske universiteter og høyskoler er stort sett bra, men mange mener at utviklingen går i feil retning.

Det er en av konklusjonene i en undersøkelse utført av Forskerforbundet blant tillitsvalgte i universitets- og høyskolesektoren. Mer enn 400 tillitsvalgte ble spurt om å delta, og det kom inn i overkant av 200 svar.

Akademisk frihet er nedfelt i universitets- og høyskoleloven. Blant annet skal forskere ha rett til å velge emne og metode for forskningen. Undervisere skal ha et selvstendig ansvar for innhold og opplegg i undervisningen. I den nye utgaven av loven, vedtatt tidligere i år, er det dessuten presisert at også formidling er en del av den akademiske friheten.

ØNSKER SEG GJENNOMGANG

Forskerforbundet mener at det trengs en grunnleggende tilstandsrapport om vilkårene for akademisk frihet i Norge i dag. Forbundet ser undersøkelsen som nå er gjort blant tillitsvalgte, som en mulig start på et slikt arbeid.

Spesialrådgiver Jon Iddeng i Forskerforbundet peker på at akademisk frihet dreier seg om både forskningsfrihet, undervisningsfrihet og formidlingsfrihet. Den enkelte ansattes mulighet til medvirkning er en viktig forutsetning for at disse frihetene skal være reelle.

– Skal den akademiske friheten ivaretas,

kreves det medvirkning i beslutninger som påvirker forskning, undervisning og læring. Ingen andre enn det vitenskapelige kollegiet kan vite hvor forskningsfronten er, eller hvordan den kan flyttes, sier han.

LITE ÅPENHET

I undersøkelsen er de tillitsvalgte spurt om forholdene slik de er på egen arbeidsplass. Svarene viser følgende om hvordan de opplever situasjonen:

- De fleste viktige sider ved akademisk frihet er godt ivaretatt, men 4 av 10 mener situasjonen har blitt svekket de siste fem åra.
- 2 av 10 mener at retten til å ytre seg uhindret er dårlig ivaretatt.
- 4 av 10 at mener at prinsippet om transparent og meritbasert rekruttering ikke blir godt nok ivaretatt.

I undersøkelsen skiller det mellom medvirkning, som er den ansattes rett til å bli hørt og påvirke egen arbeidssituasjon, og medbestemmelse, som rommer tillitsvalgtes formelle rettigheter etter avtaleverket i arbeidslivet.

Mange er ikke fornøyd med graden av medvirkning:

- 3 av 10 mener at de ansattes mulighet til selvstyre og medvirkning i faglige prosesser er dårlig ivaretatt.
- 7 av 10 mener at det er for lite åpenhet om beslutninger av betydning for de ansatte. Universiteter og høyskoler med valgt ledelse kommer bedre ut enn andre når det gjelder åpenhet om viktige avgjørelser. Tillitsvalgte ved Universitetet i Bergen er blant de som er aller mest fornøyd med tingenes tilstand.

– KAN FØLE SEG STYRT

Svarene på spørsmål om medvirkning i faglige prosesser tyder på at tillitsvalgte ved nye universiteter og større høyskoler som Nord universitet, Universitetet i Sørøst-Norge og Høgskulen på Vestlandet er mer misfornøyd enn kollegaer ved de gamle breddeuniversitetene.

Robin Isfold Munkvold er hovedtillitsvalgt for Forskerforbundet ved Nord universitet. Han mener selv at det er gode samarbeidsforhold mellom ledelsen og de tillitsvalgte.

Han peker imidlertid på at det kan være utfordringer i møtet mellom de mindre fagmiljøene og et sentralt ønske om samordning og effektivisering. Resultatet kan bli svekket innflytelse på faglig innhold.

– Det kan være at mange føler at de blir styrt. Det kan man nok bli også. Vi har ikke økonomi til å følge alle frie satsinger. Skal man opprettholde akkreditering av studiene, må man også ha forskningsmiljøer som driver aktivt innenfor kjerneområdet i det aktuelle studiet, sier Munkvold.

Noen prosesser kan ifølge Munkvold gå vel fort, slik at det ikke blir tid til innspill fra ansatte og fagmiljøer. Han mener at et nyttig tiltak kan være å innføre fakultetsstyrer, noe Nord ikke har i dag, og at det kan gi større nærhet til beslutningene.

Munkvold er ikke alene. I undersøkelsen framgår det at et klart flertall av de tillitsvalgte i landet er tilhengere av å ha styrer med reell beslutningsmyndighet på fakultetsnivå. Etter universitets- og høyskoleloven er det i dag opp til universitetene og

høgskolene selv å bestemme hvordan styring på fakultetsnivå skal organiseres.

Et stort flertall av de tillitsvalgte mener at rektor bør velges av de ansatte og studentene.

– Et nyttig tiltak vil være å innføre fakultetsstyrer, tror Robin Isfold Munkvold.

FOTO: BJØRNAR OLAV LEKNES / NORD UNIVERSITET

Festen er over, sier Kunnskapsdepartementet

Den festen har de allerede gjort kål på.

Hva trenger man for å lage fest? Gjester, et lokale, noe mat, kanskje en velkomstdrink, musikk og litt pynt?

Jeg ville også ha handlet inn litt ekstra, en ekstra kartong fra Vinmonopolet, litt ekstra snacks, i tilfelle det kommer flere gjester eller festen varer lenger enn ventet. Kall det en buffer. Universitetene har ikke vin og snacks i bakhånd, men de har hatt avsetninger, altså penger på bok, en buffer. Men fra 2021 fikk de et tak, de kan ikke ha større buffer enn 5 prosent av bevilgningen fra Kunnskapsdepartementet. Derfor har de lite å gå på når studentene svikter på lærerutdanningen og bevilgningene knipes inn.

Så var det disse andre elementene. Finansieringssystemet har premiert både antall gjester, unnskyld: studenter, som deltar på festen, og som forlater den til normert tid, og hvor mye musikk som spilles, og om det spilles på nivå 1 eller 2. Forskerne har strømmet til jukeboksen og spilt så mye musikk de har maktet, unnskyld: publisert så mange artikler de bare kunne. Så mange artikler skrev de at de fikk kritikk for å være for tilpasningsdyktige. Nå har Kunnskapsdepartementet endret kravene. Noen universiteter skal være bedre på å underholde gjestene, andre på musikk, men uansett skal ikke lenger mengden musikk som spilles, gi mer penger til å arrangere fest for. Når økonomien strammes inn, er det ikke rart om universitetene også kniper inn på jukeboks-budsjettet og reduserer i forskningstid, konferansemidler og tid til forberedelser til undervisning.

Det er stipendiater og postdoktorer som har vært ivrigst til å spille musikk og publisere forskning, og allerede for to år siden ble det slutt på øremerkede midler til rekrutteringsstillinger. Universitetene skal selv få bestemme hvor mye av budsjettet sitt de vil bruke på disse stillingene. Når økonomien blir strammere, er det ikke utenkelig at andre utgifter er mer presserende. For NMBUs del tok det bare et par uker før de kuttet nyansettelser av stipendiater for å betale økte strømutfgifter.

Julia Loge
journalist i Forskerforum

«I starten var det sikkert enkelt å spare inn, dyre saltstenger kan erstattes med billigversjonen og etter hvert kuttes.»

Kunnskapsdepartementet har også kommet med krav om at alle på festen skal snakke litt norsk, for å ivareta norsk som festspråk. Om stipendiater og postdoktorer trenger litt ekstra tid for å få til norskkursene, må det løses innenfor det eksisterende festbudsjettet, altså ved å bruke mindre penger de andre tingene.

Festbudsjettet har allerede blitt nedskåret år for år, først gjennom forrige regjeringens effektiviseringskutt og så denne regjeringens omprioriteringskutt. I starten var det sikkert enkelt å spare inn, dyre saltstenger kan erstattes med billigversjonen og etter hvert kuttes. Innsparingene begynte med at pensjonister ikke ble erstattet, så stillingsstopp, og nå kommer oppsigelsene og sluttpakkene.

Så var det pynten og lokalene. I 2022 sa daværende forsknings- og høyere utdanningsminister Ola Borten Moe at festen var over, og mente det ble for fancy lokaler, for mye pynt. Derfor måtte budsjettet til NTNUs nybygg halveres og i hvert fall ikke pyntes med nyskapende energitiltak. Vikingtidsmuseet får omsider nye bygninger, men ikke interiør og pynt slik at de kan ta imot gjestene sine med kafé eller undervisningsrom.

Men så spørs det da, om ikke gjestene etter hvert merker at det blir mindre musikk, lite mat og kjøpere lokaler, og går andre steder for å danse.

FOTO: SHUTTERSTOCK

■ IBM bidrar til israelsk grensekontroll. Her blir en palestiner kontrollert på vei inn i Jerusalem i 2022.

FOTO: AP PHOTO / NTB / MAVA ALLERUZZO

Forskningspartner bidrar til okkupasjon

IBM svartelistes på grunn av medvirkning til brudd på menneskerettighetene. Men norske forskere samarbeider med IT-giganten.

ISRAEL OG PALESTINA IBM har utformet og drifter datasystemer for Israels grense- og immigrasjonsmyndigheter. Databasene omfatter personopplysninger om palestinere på Vestbredden, og det foreligger sterke indiksjoner på at dette bidrar til å opprettholde den folkerettsstridige okkupasjonen.

Tidligere i år solgte Norges største private kapitalforvalter, Storebrand, seg ut av IBM.

Samtidig samarbeider flere norske forskningsmiljøer med IBMs israelske datterselskap, ifølge en gjennomgang Forskerforum har gjort av pågående EU-prosjekter. Universitetet i Agder (UiA), Norsk Regnesen-

tral og SINTEF leder eller deltar i forskningsprosjekter der IBM Israel er en av partene.

Rasha Abdallah, rådgiver ved UiA og en av initiativtagerne til gruppa UiA for Palestina, er kritisk til samarbeidet.

– Jeg mener at det foreligger et selvstendig etisk ansvar, og at forskningen må følge prinsippet om «do no harm», sier Abdallah til Forskerforum.

I sommer kom Den internasjonale domstolen i Haag med en rådgivende uttalelse som sier at Israels okkupasjon av palestinske områder bryter med folkeretten. Domstolens uttalelse bestrides av Israel.

PERSONDATA OM PALESTINERE

Datasystemene som IBM har utformet, brukes blant annet til overvåking og kontroll av den palestinske befolkningen på Vestbredden, ifølge den israelske organisasjonen Who Profits. Kontraktene løper ifølge disse opplysningene fram til 2035.

IBM Israel er et heleid datterselskap av IBM. Etter det Forskerforum forstår, er det IBM Israel som er kontraktpartner i avtalene som er inngått med israelske myndigheter.

Det er også IBM Israel som er part i forskningssamarbeidet gjennom EUs rammeprogram for forskning og utvikling,

Horisont Europa. IBM har ikke svart på henvendelsene fra Forskerforum i saken.

– BRYTER MENNESKERETTIGHETENE

Storebrand, Norges nest største kapitalforvalter etter oljefondet, har svartelistet IBM fra sine investeringer. Den direkte foranledningen er at IBM ikke ville gå i dialog om de påståtte menneskerettighetsbruddene.

– IBM er blant selskapene som er utelukket fra vårt investeringsunivers. Årsaken til dette er at vi mener at selskapet bidrar til å opprettholde ulovlige bosettinger på Vestbredden og dermed til brudd på menneskerettighetene, ifølge kommunikasjonsrådgiver Stig-Øyvind Blystad.

Det var nettstedet frifagbevegelse.no som først skrev om at Storebrand trekker seg ut av IBM.

HAR VURDERT FORSKNINGSETIKK

UiA samarbeider med IBM Israel gjennom forskningsprosjektet FAME, som dreier seg om digital sikkerhet og finans. Prorektor Hans Kjetil Lysgård sier at UiA ikke var kjent med kritikken mot IBM Israel da samarbeidsavtalen ble inngått.

– Søknaden ble sendt i 2022. Det er fagmiljøene selv som gjør de forskningsetiske vurderingene i prosjektet. Da ble det nok ikke gjort noen særegne undersøkelser av IBM som partner, sier han til Forskerforum.

Det aktuelle prosjektet er ledet fra Italia og har 32 deltagere. Lysgård ser ikke behov for en ny vurdering av prosjektet i lys av nye opplysninger om IBM Israel.

– Det kan jeg ikke tenke meg at vi gjør. Prosjektet er vurdert ut fra det som var utgangspunktet da det ble søkt, sier han.

Prorektoren peker på at styret ved UiA har behandlet spørsmålet om akademisk boikott av Israel på generelt grunnlag og avvist dette.

– STORT ANSVAR

Rasha Abdallah er rådgiver ved UiA og en av de som sto bak kravet om boikott. Abdallah, som selv har palestinsk bakgrunn, er også kritisk til det pågående forskningssamarbeidet med IBM Israel.

– Det påhviler deltagerne et stort etisk ansvar. Det pågår menneskerettighetsbrudd som disse firmaene profiterer på å bidra til, sier hun.

Abdallah mener at forskningsmiljøene må spørre seg selv om de ville deltatt i tilsvarende forskningsprosjekter med firmaer som hadde lagt til rette for opprettholdelse av politikken med raseskille under apartheid i Sør-Afrika.

Hun mener at hensynet til akademisk frihet tilsier at avgjørelsen om å delta i forskningsprosjekter skal ligge hos forskerne selv, og ønsker ikke at noen skal

overstyre det. Samtidig understreker hun det selvstendige ansvaret forskeren må ta.

Ad hoc-organisasjonen UiA for Palestina har ikke diskutert forskningssamarbeid med Israel, og Abdallah uttaler seg derfor på egne vegne.

UiA for Palestina har imidlertid begynt å undersøke hvordan universitetene kan bruke sin innkjøpsmakt til å markere hva som er akseptabelt fra leverandører. Abdallah sier at det i denne sammenhengen kan være aktuelt å se nærmere på IBM.

MENER EU MÅ AVGJØRE

Også Norsk Regnesentral deltar i prosjektet FAME. Administrerende direktør André Teigland forsvaret dette. Han mener at det ikke er noe som tilsier at resultatene fra prosjektet kan brukes til formål som er i strid med forskningsetiske hensyn.

– En eventuell mer generell diskusjon om utestengelse av land eller enkeltpartnere fra EUs forskningsprogrammer, basert på aktivitet utenfor EU-prosjektets

forskningsinnhold og formål, må adresseres av EU-kommisjonen eller norske myndigheter, skriver Teigland i en e-post.

SINTEF leder det EU-finansierte prosjektet NEMECYS, der IBM Israel er en av deltagerne. Det dreier seg om helseteknologi. Kommunikasjonsdirektør Mala Wang-Naveen i SINTEF Digital sier at samarbeidet vil fortsette.

– Spørsmål om hvorvidt IBM bør få delta i EU-prosjekter, bør rettes til EU-kommisjonen, sier Wang-Naveen.

Hun understreker at deltagelse i internasjonalt samarbeid om forskning er viktig for SINTEF, og sier at det gjøres etiske vurderinger i hvert enkelt prosjekt.

Forskerforum omtalte i nr. 6/24 at SINTEF også deltar i et sivilsamarbeidsprosjekt om luftfart der Israel Aerospace

Industries er blant deltagerne. Dette er Israels nest største våpenprodusent.

– Det påhviler deltagerne et stort ansvar, sier Rasha Abdallah om samarbeid med aktører i Israel som bidrar til brudd på menneskerettighetene.

FOTO: MARY ANN SKRETTEBERG ANDERSEN

◆ ASLE OLAV RØNNING

– Har et etisk ansvar

Forskere har et ansvar for selv å vurdere samarbeidspartnere, ifølge direktør Helene Ingierd i De nasjonale forskningsetiske komiteene.

– Generelt gjelder det at forskere og forskningsinstitusjoner har et forskningsetisk ansvar for å gjøre konkrete vurderinger av de partnene de planlegger å inngå samarbeid med, skriver Ingierd i en e-post til Forskerforum.

Hun uttaler seg på generelt grunnlag og ikke om de konkrete EU-finansierte samarbeidsprosjektene der IBM Israel og norske forskere deltar.

Ingierd viser til de nye retningslinjene for ansvarlig internasjonalt samarbeid som kom i fjor. Her heter det at forskningsmiljøer som skal drive internasjonalt samarbeid, skal orientere seg om land, politisk kontekst og fagmiljøer og gjøre risikovurderinger.

– Det er viktig at forskere selv tar dette ansvaret og tar eierskap til forskningsetikken, og at dette ikke overlates til eksterne godkjenningssin-

Det er viktig at forskere tar eierskap til forskningsetikken, uttaler Helene Ingierd.

stanser. Samtidig har også andre aktører i forskningssystemet, inkludert de som finansierer forskningen, et medansvar, skriver hun.

◆ ASLE OLAV RØNNING

– Et absurd system

Selv med et rykende ferskt forskningsstipend fra EU frykter førsteamanuensis Olav Vassend at dagens politikk ødelegger ryktet til norsk academia.

FORSKNINGSPOLITIKK For to år siden flyttet Olav Vassend fra et av verdens beste universiteter i Singapore til Lillehammer og Høgskolen i Innlandet. Nå er karrieren så godt som sikret, for Vassend har fått 12 millioner kroner fra EUs tildeling til unge forskere.

I et intervju med forskerforum.no proklamerer han at han kanskje ikke ville flyttet til Norge nå, gitt endringene i politikken rundt universitetene.

– Hovedproblemet i Norge, så vidt jeg kan se, er at finansieringssystemet gjør at universitetene og høyskolene ikke har økonomisk uavhengighet. Og da har de ingen reell uavhengighet på andre måter heller. Kommer det en politiker, som Ola Borten Moe, som

– Jeg har lært mye om høyere utdanning i Norge de to siste årene. Og mye av det har ikke gjort meg i godt humør, sier Olav Vassend.

FOTO: HINN

har lyst til å rydde opp, er hele sektoren hjelpeløs. De har ingenting de skal ha sagt. De kan ikke reelt sett gjøre motstand.

FINANSIELL SÅRBARHET

Vassend mener også at avsetningstaket, som begrenser hvor mye midler universitetene

– Det er naturlig og som forventet at vi skal tilbake til omtrent den finansieringen vi hadde før pandemien, sier Ivar Prestbakmo.

FOTO: STORTINGET

kan spare, ikke bare begrenser uavhengighet, men også gjør dem mindre motstandsdyktige mot politiske vinder.

– Det ser ut som det er økonomiske problemer overalt, så det er tydeligvis et slags systemisk problem her. I finansieringssystemet er så mye bundet opp til studentinntak og gjennomstrømning, og samtidig har man denne regelen om at universiteter og høyskoler ikke kan spare mer enn 5 prosent. Det er jo en oppskrift på utrolig finansiell sårbarhet. Nå er ikke jeg noen økonom, men det virker nesten absurd å ha et sånt system, sier han.

Kunnskapsdepartementet svarer at statlige universiteter og høyskoler fortsatt har 3,4 milliarder kroner på bok, øremerket både investeringer og andre formål.

– Det er klare regler for alle offentlige virk-

At Norge ikke skulle være et attraktivt land å jobbe i som ung akademiker, har jeg ingen tro på.

IVAR PRESTBAKMO

FOTO: HINN

■ Olav Vassend ble feiret av kollegaer og sjefer da han nådde opp i konkurransen om EUs Starting Grant, men langer ut mot forskningspolitikken. Fra venstre: kollega Anna-Sara Malmgren, instituttleder Cathinka Vik, prodekan forskning Anstein Gregersen, instituttleder Jens Petter Madsbu og dekan Marit Roland.

somheter om at statlige midler skal brukes i samsvar med det Stortinget vedtar. I Stortingets bevilgningsreglement, som gjelder for alle statlige forvaltningsorganer, står det at tildelte midler som hovedregel skal benyttes i det budsjettåret de er bevilget. Det setter også en begrensning på hvor mye man kan spare opp, sier Kunnskapsdepartementets statssekretær Ivar Prestbakmo fra Senterpartiet.

– HELT LEGITIMT

Det er flere av vindene fra regjeringen som plager Vassend.

– Jeg ble sjokkert over norskkravet for stipendiater og postdoktorer. Det er en helt hårreisende idé. Men det som overrasker meg mer, er at det virker som om nesten alle i universitetssektoren og høyere utdanning syns det er dårlig idé, og likevel har regjeringen innført det, uten å bry seg om hva sektoren tenker. Det virker veldig udemokratisk, sier Vassend.

– Det var en pussig tolkning av demokrati, svarer Prestbakmo.

– At vi har en overordnet politisk styring av hvordan universitets- og høyskolesektoren ivaretar sitt samfunnsmandat, blant annet når det gjelder norsk språk, er det stikk motsatte av udemokratisk. Det norske samfunnet bruker store summer på å finansiere stipendiater og postdoktorer, og det er selvfølgelig helt legitimt å kreve at disse rekrutteringsstillingene brukes i tråd med formålet og på en måte som gjør at vi kan beholde norsk fagspråk i academia. Vi trenger den kompetansen som stipendiater og postdoktorer har i det norske arbeidslivet, og da er det nødvendig at de lærer norsk, sier Prestbakmo.

– ØDELEGER RYKTET

Vassend har nettopp fått oppstartsstipend fra EUs rammeprogram for forskning, ERC, og han påpeker at nesten alle de andre mottakerne i Norge har utenlandsk opprinnelse.

– Det er utlendinger som i stor grad driver forskningen i Norge. Og da syns jeg det er veldig synd å avskrekke dem med å innføre norskkrav og gjennom mangel på stabilitet og kutt. Det er ødeleggende for ryktet til norsk academia, sier Vassend.

Kunnskapsdepartementet svarer med at det er gode betingelser for dem som tar doktorgrad i Norge.

– Det norske samfunnet gir en levestandard og velferdstjenester som er i den absolutte verdenstoppen. At Norge ikke skulle være et attraktivt land å jobbe i som ung akademiker, også med et krav og tilbud om å lære norsk, har jeg ingen tro på, sier Prestbakmo.

◆ AV JULIA LOGE

Les hele intervjuet med Olav Vassend på [Forskerforum.no](https://forskforum.no)

Research partner contributes to occupation

● The databases that IBM operates for Israel's border and immigration authorities contain personal information about Palestinians living in the West Bank. There are now strong indications that this helps maintain the occupation, which was recently deemed a violation of international law by the International Court of Justice. While Storebrand blacklisted IBM after they refused to discuss alleged human rights violations earlier this year, several Norwegian research institutions continue to work with IBM's Israeli subsidiary.

Rasha Abdallah (pictured), adviser at the University of Agder (UiA), is highly critical. 'I think there's an ethical responsibility involved here. Research should follow the principle

of do no harm,' she says. UiA collaborates with IBM Israel on the research project FAME. Pro-rector Hans Kjetil Lysgård says the university was not aware of the criticism of IBM Israel when the contract was signed and sees no need for a re-evaluation of the project in light of this new information.

'An absurd system'

● Two years ago, associate professor Olav Vassend moved from a top university in Singapore to Inland Norway University of Applied Sciences, yet he doubts he would do so today. He fears that current policies are harming Norway's academic reputation. 'The main problem here is that the funding system means the universities lack economic independence. The rule that they can't save more than 5 per cent is a recipe for financial vulnerability,' he says. The Ministry of Education and Research rejects this criticism.

Vassend, an EU grant holder, is also shocked by the Norwegian language requirement for PhD candidates and postdocs. He says that the government introduced this despite protests in academia. According to state secretary Ivar Prestbakmo, it is vital that young researchers learn Norwegian because their competence is needed in the Norwegian workplace. He says that they enjoy good conditions, while Vassend claims they are deterred by the language requirement, a lack of stability and cuts.

New union leadership

● The nominating committee has proposed a new executive board for the Norwegian Association of Researchers, with historian Steinar Sæther as president and former historian Hilde Gunn Slottemo as vice-president. The election takes place on 19 and 20 November. While Sæther's main concern is quality in higher education, Slottemo's focus is on academic freedom and employee participation. Board member Ann Cecile Bergene, who is nominated for a second term, says the committee should have proposed more administrative staff than the one deputy member. She also wants more focus on the private sector.

No pay rise until next year

● 'State employees can't expect a pay increase before February,' says Klemet Rønning-Aaby, chief negotiator for the Confederation of Unions for Professionals (Unio) in an article published on their website. The settlement involving Unio and Akademikerne will be reviewed by the National Wages Board on 7 November. The board will then consider the Norwegian Confederation of Trade Unions' settlement in the public sector in voluntary arbitration. Rønning-Aaby thinks the decision may come in early December. 'Then local negotiations will start and I doubt those will be over until January,' he says.

KUNSTMUSEUM

FLERE UNGE PÅ MUSEUM

Mange museer merker en økning av unges interesse for kunst og ser at besøkstallene øker, ifølge NRK. Hittil i år har 24 prosent av de besøkende på Nasjonalmuseet vært under 25 år. Det er en økning fra i fjor, da tallet var 16 prosent, skriver rikskringkasteren. – Vi merker absolutt en stor interesse for arrangementer, formidling og utstillinger, sier direktør ved Nasjonalmuseet, Ingrid Røynesdal. Ungdommen selv mener at sosiale medier er grunnen. – Jeg ser på TikTok at mange maler, så jeg tror veldig mange får inspirasjon på forskjellige plattformer, sier Elias Hukkelberg (18) til NRK.

FOTO: SHUTTERSTOCK

UTDANNING

Dispensasjon ga flere studenter

■ Om lag 1000 flere sykepleierstudenter og 800 flere lærerstudenter takket ja til studie plass da noen institusjoner fikk dispensasjon fra de særskilte karakterkravene på studiene. – Jeg er glad for at grepene vi har tatt, har gjort at mange flere motiverte søkere kan ta fatt på en sykepleier- eller lærerutdanning, sier statsråd Oddmund Løkensgard Hoel (Sp). Han understreker at kravene til studiet er de samme som før: – Det viktige er hva de kan når de er ferdige med utdannelsen, ikke hva de kan når de begynner.

UNIVERSITETET I STAVANGER

Varsler nedbemanning

■ Flere universiteter og høyskoler står overfor kuttprosesser for tiden. Nå står Universitetet i Stavanger (UiS) for tur. I en kommentar i Stavanger Aftenblad skylder rektor Klaus Mohn på regjeringens signal om lavere basisfinansiering til de nye universitetene og at institusjonene må regne med 2019-nivå for bevilgninger. «Nedbemanning er ikke til å unngå, og UiS vil om eit par år måtte vere eit mindre universitet enn i dag. For eit år sidan var håpet at me kunne løyse utfordringa gjennom naturleg avgang. Det er ikkje lenger realistisk. No vurderer me stillingsstopp i delar av organisasjonen, og oppseiingar er ikkje lenger til å unngå», skriver rektoren.

NETT-TV

Ny kanal for forskning

■ Fire norske universiteter lanserte nylig Viten-TV, en ny, gratis strømmetjeneste for dokumentarer, historie og forskningsstoff. Det er Universitetet i Bergen, UiT Norges arktiske universitet, Universitetet i Stavanger og Høgskulen på Vestlandet som står bak den nye kanalen, som har adressen www.vitentv.no. – Mange opplever at de oversvømmes av videoer og påstander med tvilsomt opphav. Det er derfor vi lanserer Viten-TV, som skal være en garantist for faktabasert formidling, sier Odd Vegard Kandal-Wright, som leder styringsgruppa til den nye kanalen.

FOTO: VITENTV.NO

HØGSKOLEN I INNLANDET

Universitetssøknad godkjent

■ Styret i Nokut godkjente 12. september søknaden til Høgskolen i Innlandet om å bli universitet. Nå er det opp til regjeringen å fatte vedtak. – Jeg vil gratulere alle studenter og ansatte ved Høgskolen i Innlandet på denne historiske dagen. Gjennom denne prosessen har de vist at høyskolen har den kvaliteten som skal til for å kunne bli universitet, sier Nokut-direktør Kristin Vinje i en pressemelding. Høgskolen i Innlandet blir Norges ellefte universitet.

FOTO: OLE MARTIN RINGLUND/HØGSKOLEN I INNLANDET

PERSONVERN

UiA får gebyr på 150 000 kroner

■ I februar avdekket en ansatt ved Universitetet i Agder (UiA) at dokumenter med personopplysninger hadde vært lagret i åpne Teams-mapper. Dette har pågått siden 2018, ifølge en pressemelding fra Datatilsynet. Rundt 16 000 registrerte er berørt – ansatte, studenter og andre. Opplysningene omfatter blant annet navn, fødselsnummer, opplysninger om tilrettelagt eksamen, antall eksamensforsøk og særordninger.

FOTO: HEADW/UNSPASH

HJEMMEKONTOR

Ikke krav på erstatning

■ I høst har Høyesterett vurdert om ansatte på hjemmekontor er omfattet av yrkesskadeerstatning på hjemmekontoret eller ikke. Bakgrunnen for rettsaken var en lege som skadet seg i lunsjpausen da hun arbeidet hjemmefra i 2018. 2. september kom dommen: Legen har ikke krav på yrkesskadeerstatning. Dommen får betydning for langt flere yrkesgrupper enn leger, og hovedorganisasjonen Akademikerne har vært blant dem som mener yrkesskadeerstatning også bør gjelde på hjemmekontoret. – Dagens regelverk er utdatert, sier Akademikerne-leder Lise Lyngsnes Randeberg til NTB.

EU-MIDLER

Norske forskere får 271 millioner

■ 14 norske forskere har blitt tildelt støtte fra ERC, Det europeiske forskningsrådet, og deres Starting Grant, en ordning for forskere i starten av karrieren. ERC deler til sammen ut 780 millioner euro gjennom ordningen, og det var 101 norske søkere. Norsk Utenrikspolitisk Institutt (NUPI) melder for eksempel at Paul Beaumont sikret NUPI 17,7 millioner kroner til å undersøke hvordan politikere, byråkrater, medier og sivilsamfunn bruker såkalte landprestasjonsindikatorer.

FOTO: ANTON BERKING / SHUTTERSTOCK

Hvaldimir skapte forundring og engasjement fra han dukket opp i norske farvann i 2019. Nå skal UiA forvalte historien hans for framtiden.

ZOOLOGI

– EN STOR ÆRE, SIER UIA

Hvaldimirs levninger skal til Naturmuseum og Botanisk Hage (NBH) ved Universitetet i Agder (UiA). Den kjente hvithvalen ble funnet død i Stavanger for noen uker siden. Nå er det klart at levningene skal til Kristiansand. Kurator for zoologi ved NBH, Rasmus Worsøe Havmøller, sier at det er en stor ære å få overta skjelettet til Hvaldimir. – Vi vil se til at dyret blir preparert skikkelig, slik at skjelettet blir bevart for ettertiden i vårt nye magasinbygg. På den måten vil vi kunne formidle historien hans i NBHs utstillinger, og det ser vi fram til, sier Havmøller.

RIKSLØNNSNEMNDA

Ingen lønnsøkning før neste år

■ – Lønnsøkningen til statsansatte kan forventes tidligst på februar-lønna, opplyser Unios forhandlingsjef Klemet Rønning-Aaby i en artikkel på Unios nettsider. Unio og Akademikerne oppgjør skal behandles i Rikslønnsnemnda den 7. november. Deretter skal nemnda behandle LO-oppjøret i starten i frivillig nemndbehandling. Rønning-Aaby tror beslutningen fra Rikslønnsnemnda kommer sent i november eller i begynnelsen av desember. – Deretter begynner de lokale forhandlingene, og jeg tviler på at disse kan bli ferdige før ut i januar, sier han.

Ekstremisten i datamaterialet

Signe Bock Segard fikk en vond følelse da hun så dataene hun hadde samlet inn. Nå stod hun overfor et forskningsetisk dilemma:
Skulle hun melde fra eller ikke?

TEKST: LINA CHRISTENSEN | FOTO: FARTEIN RUDJORD

– Det må ikke være tvil om at når du gir samtykke, så forblir du anonym.

SIGNE BOCK SEGAARD

Signe Bock Seggaard er typen som sjelden jobber i helgene. Men en søndag for omtrent halvannet år siden klarte hun ikke å la være. Som leder for valgdebattprosjektet ved Institutt for samfunnsforskning studerer hun valgkamp fra velgernes ståsted. Dataene var samlet inn, og nå var hun spent på om materialet var brukbart. Metoden var uvanlig: Underveis i valgkampen hadde prosjektdeltagerne skrevet ned sine egne refleksjoner om valget i en app, i form av dagboknotater.

Dagbokinnleggene var både lettlesle og reflekterte, og hun ble begeistret for det hun leste. Men én skribent skilte seg merkbart ut. Også denne dagboken var godt skrevet, og det var ingenting i veien med refleksjonsnivået. Men det var likevel noe med innholdet og skribentens samfunnssyn som Seggaard oppfattet som «veldig urovekkende».

– Vedkommende hadde skrevet mange innlegg, det ble nesten som et manifest som eskalerte over tid. Det var en ekstrem tilnærming til samfunnet. Det var veldig systemet mot meg, at det er jeg som har ansvar for meg selv, mens systemet og politikerne bare vil mele sin egen kake, sier Seggaard.

Dagbokinnleggene var verken spesielt høyre- eller venstreextremistiske eller hadde en ekstrem islamistisk agenda. Det var samfunnssynet i seg selv som var ekstremt, ifølge Seggaard. Tekstene inneholdt trusler og ønsker om å påføre politikere som gruppe vold, riktignok uten å navngi enkeltpolitikere eller bestemte partier. Seggaard talte flere titalls innlegg gjennom hele valgkampen, og truslene eskalerte over tid.

Etter at Forskerforum fikk kjennskap til denne saken, valgte Seggaard også å formulere sine refleksjoner rundt saken skriftlig. Dette står i form av en kronikk på side 40–41 i dette nummeret.

Vond følelse i magen

Hva gjør man som forsker når man kommer over urovekkende informasjon? Det er ikke

Forskningsetikken sier:

- Samtykke: Forskere skal som hovedregel få et etisk samtykke fra personer som deltar i forskning.
- Anonymitet: Forskere må sikre at anonymitet er ivaretatt hvis det er avtalt, eller hvis andre hensyn tilsier det.
- Konfidensialitet og taushetsplikt: Forskere skal behandle innsamlet informasjon konfidensielt hvis det er avtalt, eller hvis det er nødvendig av andre grunner.
- Varslingsplikt: Forskere må varsle når deltagerne er en fare for seg selv eller andre.

Kilde: NESH

Jussen sier:

- Straffeloven § 196: Man kan ha en plikt til å avverge ved å varsle eller på annen måte dersom det er sikkert eller mest sannsynlig at vedkommende vil begå lovbrudd.
- Straffeloven § 226: Man kan ha en plikt til å varsle om at noen er uskyldig tiltalt eller dømt.
- Barnevernsloven § 13-2: Hvis det er grunn til å tro at barn blir utsatt for omsorgssvikt, vil en forsker som er offentlig ansatt eller utfører oppdrag på vegne av det offentlige, kunne få plikt til å varsle barnevernet.

Kilde: Morten Holmboe

forbudt å mislike politikere. Man kan også ønske en politiker av dage uten å risikere å få PST på døra. Men når bikker politikerforakten over i noe mer? Seggaard var usikker på hvordan hun skulle tolke det hun leste.

– Da jeg satt der, fikk jeg en vond følelse i magen. Det hadde gått ganske lang tid etter valgkampen, og vi skulle i gang med analyser, og så sitter jeg der som enkeltforsker: Jeg visste ikke om jeg la for mye i det. Skulle jeg bare ignorere det, eller har jeg et ansvar?

Hun begynte å tenke på hva slags person skribenten var, og hun lurte på om det lå noe mer bak. Var det en syk person, eller en person som faktisk mente alvor?

– Hva om dette voldsomme innlegget ikke bare var ord, men at det bak ordene og formuleringene lå et motiv og et ønske om faktisk å utføre noe i praksis?

Terskelen for å utlevere personidentifiserende opplysninger fra personer som deltar i forskningsprosjekter, er høy. Seggaard visste godt at det henger sammen med tilliten folk har til forskning generelt, men også at det handler om integriteten til forskningsprosjektet hun ledet.

– Det må ikke være tvil om at når du gir samtykke, så forblir du anonym, sier hun.

Seggaard stod nå overfor et dilemma. Skulle hun melde fra til PST eller ikke?

Deltagerne som deltok i studien, ble lovet anonymitet. ISF har derfor ikke ønsket å gjengi det konkrete innholdet i dagboknotatene eller avsløre hvilket valg det er snakk om.

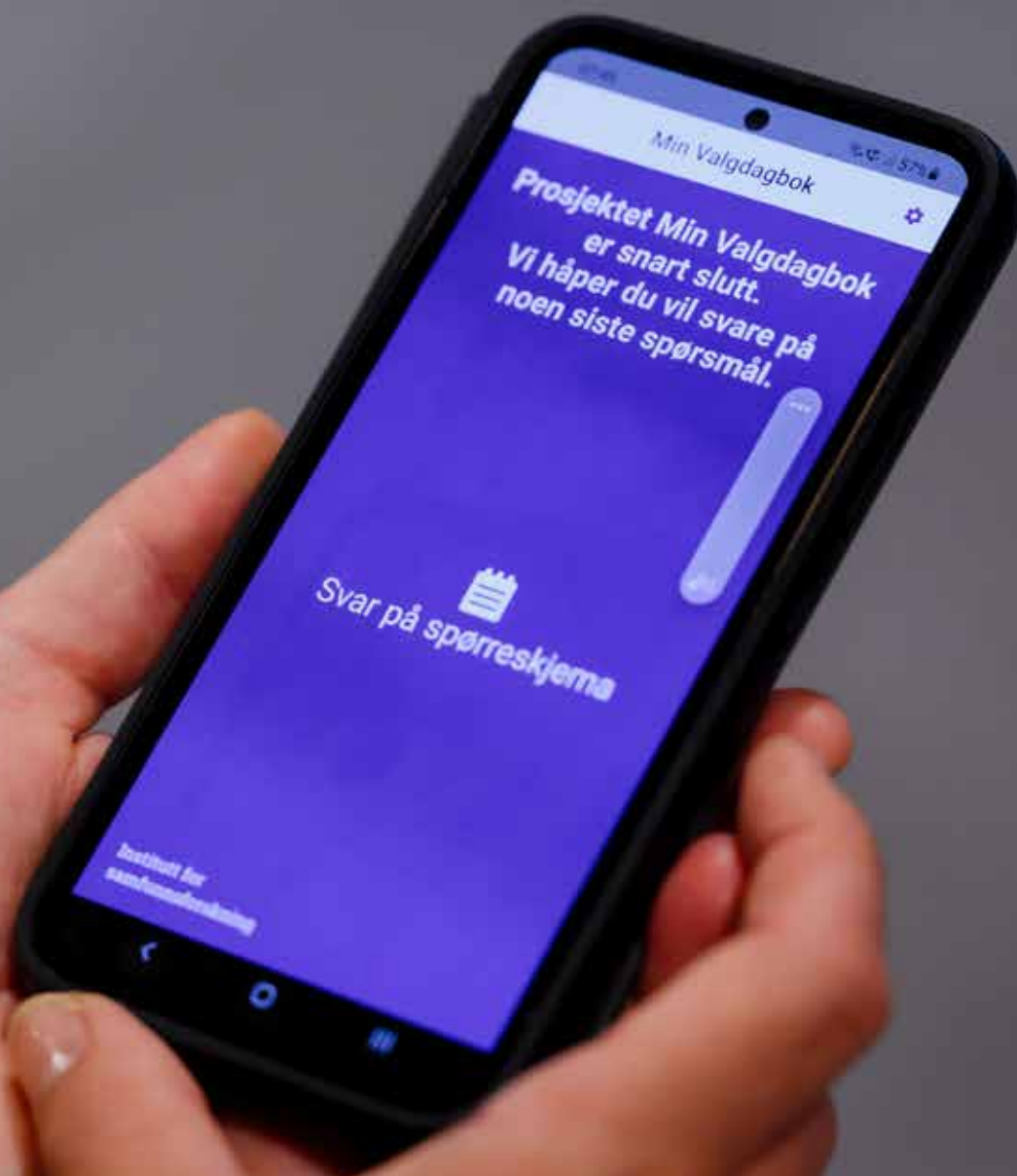
– Tillit er innmari viktig

– En kjempevanskelig vurdering og beslutning, kommenterer Vidar Enebakk, sekretariatsleder for Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH), organet som veileder samfunnsforskere om forskningsetikk.

Det står tydelig beskrevet i NESH sine retningslinjer at forskere må sikre at anonymitet og konfidensialitet er ivaretatt når dette er avtalt. Hvis man skal vike fra dette prinsippet, må man ha klart for seg hva det skal veies opp mot, forklarer Enebakk.

– Tillit er innmari viktig for forskning. Det

Poenget med Valgdagbokprosjektet er å gi velgerne en stemme. Velgere noterer sine tanker om valgkampen i en app.

– Vi har taushetsplikt om hendelser tilbake i tid, men hvis noen sier de har planer om å drepe den eller den, så har vi en soleklar plikt til å avverge, sier ekstremismeforsker Tore Bjørgo.

– Hvis noen er ansvarlig for et uoppklart drap, vil det være vanskelig å bevare taushetsplikten.

TORE BJØRGO

er kanskje lett å glemme hvis man bare ser på lovverk og juss. Hvis man tuller med dette grunnleggende prinsippet og skaper mistillit til forskningen, så rammer det all forskning. Derfor er det veldig viktig at noen aktivt vurderer hva som står på spill hvis man skal fravike det prinsippet, sier Enebakk.

ISF tok kontakt med NESH for å få veiledning om saken, men Enebakk presiserer at komiteen ikke har gjort noen selvstendig vurdering av saken. Det henger sammen med at forskningsetikken i Norge i stor grad er basert på institusjonell autonomi og akademisk frihet. Derfor er det institusjonen selv som har ansvaret for å håndtere forskningsetiske saker, forteller han.

– Det er et institusjonelt ansvar å beskytte enkeltforskeren og forskningens integritet i bred forstand, sier Enebakk, som legger vekt på at arbeidsgivere må støtte sine ansatte når de står overfor vanskelige forskningsetiske beslutninger.

En helt ny problemstilling

For Signe Bock Seggaard var det særlig én ting som var viktig: ansvaret hun hadde som forsker og prosjektleder. Som prosjektleder måtte hun sørge for at prosjektet ble gjennomført i tråd med de forskningsetiske standardene de hadde lovet deltagerne. I tillegg kjente hun på en forpliktelse til å håndtere saken på en god måte, slik at hennes egen og kollegaers forskning ikke ble skadelidende i framtiden.

– Hvis jeg valgte å gå videre med det, og vi for eksempel brøt anonymiteten på grunn av dette, kunne det få konsekvenser for andre forskere som samler verdifulle data for å forstå samfunnet, sier Seggaard.

– Det var noe litt nytt jeg måtte overveie. Det var ikke bare uskyldige data, kanskje det var noe mer alvorlig. Det fikk meg til å tenke på rollen forskere generelt har i samfunnet, sier Seggaard, som også hadde de andre kollegaene på prosjektet i tankene.

– Det er jo ikke noen hemmelighet hvem som jobber på prosjektet, men vi visste ikke hvem vedkommende var.

– Har det endret noe på hvordan du samler inn data?

– Nei, i grunnen ikke. Synet som kom fram i dagboken, er jo et syn som finnes i samfunnet som også er viktig å få fram, tenker jeg. Det må vi som forskere forholde oss til, sier Seggaard.

– Ikke uvanlig med voldelige fantasier

En slags kløpper på håndtering av forskningsetiske gråsoner er ekstremismeforsker Tore Bjørgo. Siden slutten av 1980-tallet har han intervjuet et hundretalls ekstremister, både hardbarka kriminelle med lange fengselsdommer bak seg og personer som har bedrevet mer ekstremistisk propagandavirkosomhet. I detalj har han fått høre om alt fra bombeaksjoner til fysisk vold. Livshistoriene til tidligere ekstremister er viktig for å forstå hva som får folk til å bli radikaliseret, og hva som får dem til å snu, sier Bjørgo.

– Når jeg og mine kollegaer intervjuer

ekstremister, har vi taushetsplikt om vold begått i fortid, men ikke om hva de eventuelt planlegger å gjøre i framtiden. Men det vil alltid være avveininger. Hvis noen er ansvarlig for et uoppklart drap, vil det være vanskelig å bevare taushetsplikten, sier Bjørgo, som er professor ved Senter for ekstremismeforskning (C-REX).

Ofte melder det seg et spørsmål om voldelig tilbøyelighet, forklarer han.

– Det er ikke uvanlig å ha voldelige fantasier, verken blant ekstremistiske aktører eller folk med psykiske problemer. Da er det en avveining hvor realistisk dette er. Hvor sannsynlig er det at vedkommende vil handle ut fra dette?

– Hvordan vurderer dere gråsonene?

– La oss si at en informant forteller om slike voldelige fantasier til en ph.d.-kandidat. Da bør vedkommende diskutere det med sin veileder.

↓ Hvis man kommer over noe bekymringsverdig, kan det være lurt å melde fra, oppfordrer PST.

– Hvis man er redd for at noen skal sprengne en bombe, så vil det være vanskelig å leve med.

MORTEN HOLMBOE

Sammen må de vurdere om dette høres ut som en reell hensikt om å begå alvorlig vold. I så fall bør de varsle politiet. Hvis det virker å være løse tanker, vil de trolig la være, sier Bjørge.

Avvergingsplikten og Olof Palme

Det er kanskje ikke så lett for den gjengse forsker å vurdere alvorlighetsgraden i en trussel eller om noe i det hele tatt er en trussel. Og med en gang man må vurdere om noe er farlig, er det ikke lenger bare forskningsetikken som spiller inn, men også jussen. Vi kontakter Morten Holmboe, jurist og professor ved Politihøgskolen og ekspert på avvergingsplikt, personvern og taushetsplikt.

«Den juridiske kortversjonen er at man kan ha en plikt til å varsle dersom man holder det som sikkert eller mest sannsynlig at vedkommende vil begå (nye) lovbrudd», kommer det kjapt på e-post etter at Forskerforum tar kontakt.

– Man må være tro mot det man har sagt man skal ivareta: deltagerens anonymitet og de forskningsetiske hensynene, sier Signe Bock Segard.

Én person skilte seg betraktelig ut i datamaterialet til Signe Bock Segard.

Holmboe viser til straffeloven § 196, Plikt til å avverge et straffbart forhold, også kalt avvergingsplikten. Samtlige borgere har en lovfestet plikt til å avverge alvorlige lovbrudd som drap eller overgrep, selv leger og psykologer, og dermed også forskere som har lovet konfidensialitet.

«Det samme gjelder dersom følgen kan avverges. For eksempel kan man vite om at et barn er bortført. Da kan det være plikt til å sette myndighetene i stand til å finne barnet», fortsetter han.

Men for at avvergingsplikten skal innrette, må noe være i ferd med å skje. Når Holmboe holder foredrag, pleier han derfor å illustrere dette med en tidslinje og en pil som peker framover.

– Et typisk eksempel er mishandling i nære relasjoner. Hvis man finner ut at noen systematisk mishandler sine nærmeste, og det er klare indikasjoner på at vedkommende vil fortsette å gjøre det, går avvergingsplikten foran taushetsplikten, utdyper han når Forskerforum får ham på tråden.

– En annen ting som kan utløse en plikt til å varsle, er om man oppdager at noen er uskyldig tiltalt eller dømt for en straffbar handling.

Med andre ord:

– Hvis man finner ut hvem som har drept Olof Palme, har man ikke plikt til å varsle om det, med mindre vedkommende har tenkt å drepe flere. Hvis noen er uskyldig tiltalt eller dømt for drapet, er det noe annet, sier Holmboe.

En solid avbitertang fra Clas Ohlson

– Hva hvis man har lovet forskningsdeltagerne anonymitet?

– Hvis avvergingsplikten utløses, har det ingenting å si om man har lovet noen anonymitet. Hvis det kommer fram at ugreie ting har skjedd, men at det mest sannsynlig ikke vil skje i framtiden, vil det ikke være noe å varsle om. Man har ikke plikt til å varsle bare for å oppklare noe.

Men hva med ekstreme holdninger eller trusler? Holmboe geleider oss igjen til lovens ordlyd, som lister opp 52 typer lovbrudd som må brytes for at varslingsplikten utløses.

– Det er i seg selv ikke straffbart å ha ekstreme holdninger. Man kan tenke mye rart i hodet sitt uten at straffeloven kommer inn. Det handler om når man går over en grense, sier Holmboe, som sier at jurister gjerne bru-

ker frasen «når man skrider til verket».

– Hvis jeg kjøper en solid avbitertang på Clas Ohlson, er ikke det en ulovlig handling. Men hvis jeg åpenbart har tenkt å slå naboen i hodet med den, og forteller det til noen, kan vedkommende få avvergingsplikt.

Men hvor lett er det egentlig å henge med på dette regelverket? Skal vi tro Holmboe, er lovparagrafen såpass tunglest og komplisert at selv rutinerne jurister sliter med å holde tungen rett i munnen.

– Reglene er veldig krevende. Det skal helt konkret være brudd på den og den paragrafen. Det vanskeligste er nok likevel å vurdere sannsynligheten for at noe skal skje, sier han, og legger til:

– Men det er heller ikke så enkelt å lage regler som ivaretar de kryssende hensynene på en god måte.

En frigjørende regel

Når ekstremismeforsker Tore Bjørgo og kollegaene ber om samtykke, er de alltid tydelige på at alle borgere har en generell plikt til å avverge alvorlige kriminelle handlinger. Kun et par ganger i løpet av karrieren har han sett seg nødt til å varsle PST som følge

PST: – Meld fra en gang for mye

PST er først og fremst opptatt av opplysninger når noen utfører eller oppfordrer til vold.

De siste årene har PST sett stadig flere trusler rettet mot kunnskapssektoren, og de har i større grad interessert seg for internasjonale forskningskonferanser. En del av PSTs forebyggende arbeid er å informere om trusselbildet og be forskningsmiljøer være oppmerksomme på hvilke verdier de besitter. Men henvendelser fra forskere som blir uroet av funn i datamaterialet, forekommer ikke så ofte, sier Martin Bernsen, seniorrådgiver i PST. PST kjenner til saken til Institutt for samfunnsforskning, men uttaler seg her generelt.

– Ingenting å bekymre seg for

Hvis en sak først skal fange PSTs oppmerksomhet, så handler det om voldsaspektet, forklarer han.

– Det vi ser etter, og som er vårt mandat, er om noen ønsker å utføre vold eller oppfordrer til vold, sier Bernsen.

– Dersom det bare foreligger holdninger, er ikke det ulovlig. Man kan ha ganske radikale holdninger og meninger uten at vi følger det opp.

PST er imidlertid opptatt av radikaliseringsprosesser, der holdninger kan bli til voldelige handlinger.

FOTO: CORN VALLESTAD / NTB

↑ – Man kan ha ganske radikale holdninger og meninger uten at vi følger det opp, sier Martin Bernsen i PST.

– Da er vår oppfatning at alle som kommer over noe de er bekymret for, bør varsle politiet eller PST, så kan vi undersøke om det er grunn til bekymringen.

Gråsoner og dilemmaer

– Å bedømme alvorlighetsgraden i en trussel er ikke så lett uten politifaglig bakgrunn. Når er noe en trussel?

– Hvis man er i tvil om noe er en trussel

eller ikke, eller om noen virker voldelig, da må man så fort som mulig melde fra til PST eller politiet.

Trusler mot enkeltpersoner skal som regel meldes til politiet. Hvis det gjelder myndighetspersoner, er PST riktig adressat.

– Det er sikkert mange gråsoner og dilemmaer. Det sikreste er å melde fra en gang for mye enn en gang for lite, sier Bernsen, som forteller at PSTs tipsportal er trygg. Opplysninger som meldes til PST, forblir hos PST, lover han.

Lover anonymitet

– Hva bør en forsker gjøre når hen har lovet anonymitet?

– Det kan hende det er viktig å melde fra til politiet for å forhindre vold. Men vi sitter ikke på den kompetansen som forskere gjør. Det er sikkert lurt å diskutere med en kollega om man skal kontakte PST, sier Bernsen, som igjen forsikrer full anonymitet.

– Det trenger ikke å få noen konsekvenser. Men selv om tipsportalen er anonym, kan man som forsker bryte et forskningsetisk prinsipp?

– Man må stille seg selv spørsmålet: Der som jeg ikke melder fra, vil denne personen utføre et terrorangrep?

av informasjon han har kommet over i sitt virke som ekstremismeforsker.

– Da har jeg sett på informasjonen som så foruroligende at jeg mente det var på sin plass å si fra, sier Bjørge.

– Vedkommende har ikke sagt at han nødvendigvis skulle gjøre det selv, men kommet med en oppfordring til å sette fyr på asylmottak, og den type ting. Da sa jeg fra om at her burde man i hvert fall følge med, sier Bjørge, som ikke tror sakene ble fulgt opp av PST.

I slike tilfeller må man vurdere nøye hva som står på spill, ifølge Vidar Enebakk i NESH.

– Det kan være aktuelt i en enkelt sak, men hvis samfunnsforskere alltid skal dele informasjon med PST når de blir bedt om det, kan det i stor grad begrense tilliten folk har til forskning, sier Enebakk, som mener man i verste fall kan risikere at folk kvier seg for å delta i forskning.

PSTs interesse for en sak er ikke nok til å melde fra, tilføyer Holmboe ved Politihøgskolen. Men hvis man er i tvil, er det beste å snakke med vanlig politi eller PST, råder han.

– Det går i så fall an å luften bekymringen

uten å navngi den det gjelder, så kan politiet vurdere om det er grunn til å be om flere opplysninger.

– Det viktigste her er det moralske. Hvis man er redd for at noen skal sprengre en bombe, vil det være vanskelig å leve med. Man har kanskje ikke en plikt til å melde fra, men se heller på det som en frigjørende regel, sier Holmboe.

Tvilen

Da Signe Bock Seggaard satt hjemme den søndagsformiddagen, endte hun med å ringe en kollega og sende en e-post til instituttets beredskapsgruppe. Det tok bare en halvtimes tid før daværende direktør ringte opp. Det var helt avgjørende å ha noen å dele ansvaret og bekymringen med, sier hun.

– Det var fint å bli tatt på alvor, sånn at jeg ikke var alene om håndteringen.

Det var til slutt ledelsen som tok den endelige beslutningen om å sende en bekymringsmelding til PST, men uten opplysninger som kunne identifisere dagbokskribenten. Dette skal PST ha godtatt. Det var særlig ett aspekt som var utslagsgivende

for beslutningen: tvilen. De var i tvil om hvor alvorlig innholdet i dagbokskribleriene faktisk var.

– Det var mange overveielser for og imot. Vi tenkte at vi heller skulle sende en for mye enn en for lite, nettopp fordi PST skulle få vurdere alvorlighetsgraden i det, sier Seggaard.

Hun nevner også tidsaspektet som avgjørende for beslutningen: Det hadde gått en del tid fra innleggene ble skrevet, og instituttet vurderte det slik at det ikke var noen direkte fare for menneskeliv.

– Det har ikke vært noen rettslige begjæringer som tilsier at vi skal utlevere kontakttinformasjon, og derfor har vi ikke gjort det, sier Seggaard.

Seggaard er opptatt av at forskere kan havne i ulike situasjoner som vekker PSTs oppmerksomhet. Nå vil hun gjerne fortelle kollegaer om hva hun har opplevd.

– Vi kan hjelpe hverandre til å være forberedt. Man kan godt være i tvil, og da er det viktig at man vet at andre har vært i samme situasjon. ●

Les også kronikk på side 40–41.

Fangens dilemma

– Jeg tror ikke jeg ville brukt deltagende observasjon så utstrakt igjen, sier Katrine Fangen om forskningen sin i det høyreekstremistiske miljøet i Oslo på 1990-tallet.

Da sosiologiprofessor Katrine Fangen forsket innenfor det høyreekstremistiske miljøet i Oslo på 1990-tallet, stod hun overfor et potensielt dilemma: Tillit og lojalitet var nødvendig for å få innpass i miljøet, samtidig som hun måtte vurdere om hun skulle varsle dersom det skulle komme henne for øre at det forelå konkrete voldelige planer. Opplevelsene ble til artikkelen «Fangens dilemma», som siden har blitt en klassiker på metodepensumet til mange studenter.

– Når man forsker på et miljø som man allerede vet er voldelig, så går den klare grensen når man vet at noen har konkrete planer om å angripe en bestemt person eller gruppe, sier Fangen.

– Slitsomt å stå i

Hun kaller forskningsprosjektet fra 1990-tallet for et engangsprosjekt. I dag forsker hun mer på ekstreme holdninger, ikke på rene voldsmiljøer.

– Jeg tror ikke jeg ville brukt deltagende observasjon så utstrakt igjen. Det er slitsomt for en forsker å stå i, sier Fangen, som omtaler temaet som «et vanskelig farvann».

Hun tror mange tenker i samme bane og kvier seg for å gjøre lignende feltarbeid.

FOTO: UNIVERSITETET I OSLO

↑ Deltagende observasjon i det høyreekstremistiske miljøet i Oslo på 1990-tallet var et engangsprosjekt, sier Katrine Fangen.

– Men det er synd. Man får unik kunnskap ved å bruke deltagende observasjon også i denne typen miljøer, men man må verne

godt om forskeren, både sikkerheten og det mentale.

Viktig feltarbeid

– Hvor enkelt er det for forskere å forstå forskningsetikken og jussen på dette området?

– Det er ikke enkelt. Men som NESH skriver i sine retningslinjer – til tross for noen vanskelige avveieringer er det viktig at denne typen feltarbeid gjennomføres, sier Fangen, før hun kommer på:

– Det er uvanlig at forskere får tilgang til opplysninger som gir varslingsplikt. Folk som planlegger konkrete voldshandlinger, forteller det gjerne ikke til andre i det samme miljøet engang.

Hun har følgende råd til andre forskere: Ivareta din egen sikkerhet, ha en retrettmulighet, sørg for informert samtykke, og si fra til dem du skal forske på, hva forskningen innebærer.

– Det er uvanlig at forskere får tilgang til opplysninger som gir varslingsplikt.

USA

ØKENDE FAGORGANISERING VED UNIVERSITETENE

Nesten 40 prosent av «graduate student employees», altså studenter på master- og doktorgrad som også har lønnet arbeid ved universitetet, er nå fagorganisert, viser en ny rapport, omtalt i The Guardian. Det er mer enn en dobling siden 2012. I tillegg har det dukket opp fagforeninger både for ansatte laveregradsstudenter og for postdoktorer. Antallet fagorganiserte med faste stillinger i akademia har også økt.

USA

Sikrer seg mot demonstranter

■ Før ettårsdagen for Hamas' angrep på Israel 7. oktober forbereder mange universiteter seg for å unngå gjentakelser av demonstrasjonsbølgen i vår. University of California, der demonstrasjonene var omfattende og politiltakene aggressive, har forbudt teltleirer og ansiktsmasker, skriver The Guardian. Times Higher Education omtaler andre universiteter som har innført begrensninger på antall telt, hvor lenge demonstrasjoner kan vare, og ID-kontroller. Tiltakene får kritikk for å begrense ytringsfrihet og akademisk frihet.

ILLUSTRASJONSFOTO: SHUTTERSTOCK

FOTO: SHUTTERSTOCK

STORBRIANNIA

Ønsker høyere studieavgift

■ Universitetene anslår at de går 24 milliarder kroner i underskudd på undervisning og ytterligere 70 millioner i underskudd på forskning, skriver The London Economic. Derfor trengs en studieavgift på rundt 180 000 kroner per student for å dekke undervisningskostnadene, en økning på 46 000 kroner, ifølge beregninger rektoren ved King's College har gjort for alle universitetene. Selv om avgiften for britiske studenter har stått nesten uendret siden 2012, kan ikke universitetene foreslå en stor økning når de fleste har fått dårligere råd. I stedet håper de regjeringen kan øke overføringene.

ISRAEL

Palestinsk professor slutter

■ I mars deltok kjønnsforsker Nadera Shalhoub-Kevorkian i en podkast der hun sa at sionisme er ulovlig og må fjernes, og så anklaget hun sionister for å overdrive hvor grusomt Hamas-angrepet 7. oktober var. Etter det ble hun suspendert fra Hebrew University, der hun jobbet, og ble anholdt av politiet. Politiet gikk ikke videre med saken, men nå bekrefter universitetet at hun har trukket seg fra stillingen sin. Universitetet har tidligere sagt at hun har ytringsfrihet, samtidig som de fordømte uttalelsen, skriver The Times of Israel. Shalhoub-Kevorkian er palestiner fra Israel.

SVERIGE

Frykter store mørketall i sykemeldinger

■ I 2023 mottok det svenske arbeidstilsynet 61 meldinger om arbeidsrelaterte sykdommer som har ført til sykemelding fra universiteter og høyskoler, viser statistikk som Universitetslæraren har gått gjennom. Psykososiale problemer lå bak 29 av dem, hvorav 18 var forårsaket av høyt arbeidstempo, det vil si stress. Ved flere større læresteder ble det ikke meldt inn en eneste arbeidsrelatert sykdom som førte til sykemelding. Robert Malmgren i fagforeningen Saco-S mener det er store mørketall når det gjelder stressrelatert sykdom.

FOTO: SHUTTERSTOCK

DANMARK

Umulig reform

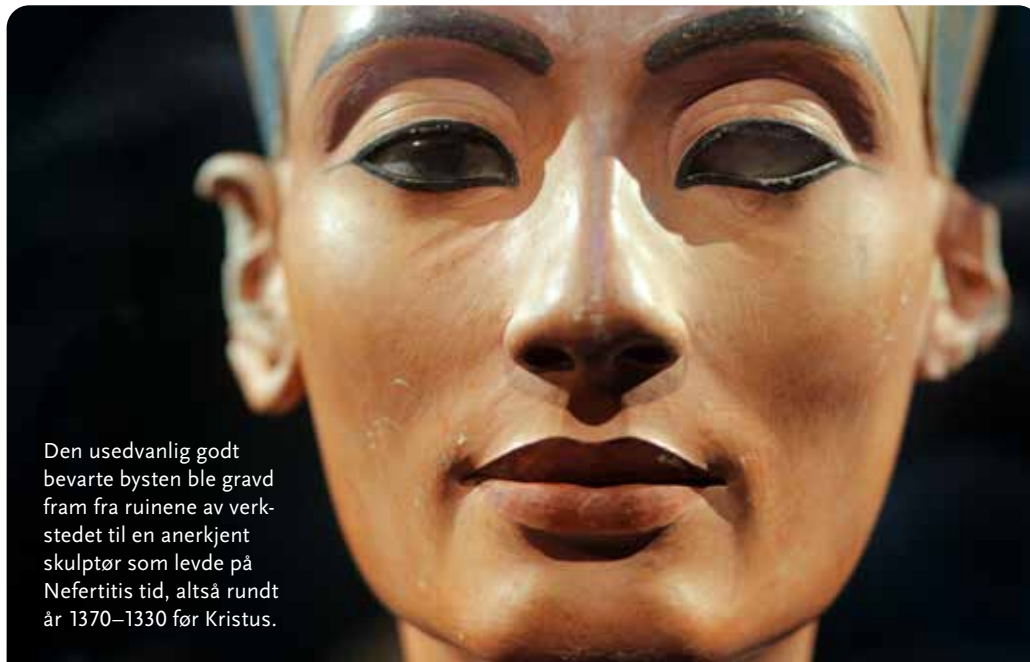
■ Politikerne har vedtatt at 30 prosent av masterutdanningene skal endres. 10 prosent skal kortes ned, fra dagens 120 studiepoeng på to år til 75 studiepoeng på tolv måneder. 20 prosent skal gjøres praksis- og næringsrettede. Men det er umulig å gjennomføre, ifølge en rapport fra utvalget som har fått i oppgave å konkretisere reformen, skriver dansk Forskerforum. Utvalget består av rektorer, studenter og embetsmenn fra departementet. Ifølge utvalget kan bare 7 prosent av masterutdanningene næringsrettes, og da må 23 prosent av gradene kortes ned for å nå målet.

KINA

Spionbyrå advarer studenter

■ Kinas øverste spionbyrå har advart studenter og bedt dem være på vakt mot «kjekke menn og vakre kvinner» som kan late som de har følelser for dem, for å lokke dem til å spionere for utenlandske enheter og dermed kompromittere nasjonal sikkerhet, rapporterer Reuters. Kinas sikkerhetsdepartement har delt detaljerte advarsler på den kinesiske appen WeChat, rettet mot studenter de mener kan bli manipulert. Utenlandske etterretningsorganer skal ha henvendt seg til studenter med tilgang til sensitive vitenskapelige forskningsdata og utgitt seg for å være universitetsforskere og ansatte i forskningsinstitusjoner.

FOTO: MARKUS SCHREIBER / AP / NTB

Den usedvanlig godt bevarte bysten ble gravd fram fra ruinene av verkstedet til en anerkjent skulptør som levde på Nefertitis tid, altså rundt år 1370–1330 før Kristus.

TYSKLAND/EGYPT

VIL HA NEFERTITI TILBAKE

Egyptiske arkeologer krever å få tilbake den 3300 år gamle bysten av dronning Nefertiti. Bysten ble funnet i 1912 i Tell-el Amarna i Egypt av den tyske arkeologen Ludwig Borchardt og er utstilt i Neues Museum i Berlin. Siden 1930-tallet har Egypt gjentatte ganger bedt om å få den tilbake, de mener at bysten ble brakt ut av Egypt på uhederlig vis. Men tyske myndigheter har avvist kravet og har tidligere hevdet at bysten i sin tid ble anskaffet på lovlig vis. Egypt ønsker seg også tilbake en rekke andre gjenstander, deriblant Rosettasteinen, som står utstilt i British Museum.

NORD-KOREA

Slipper inn utenlandske professorer

■ Tidlig i 2020 stengte Nord-Korea grensen, og utlendinger måtte forlate landet. Blant dem var de ansatte ved Pyongyang University of Science and Technology, som er privat og finansiert i et samarbeid mellom en sørkoreansk organisasjon og Nord-Korea. De ansatte er fra USA og Europa, og all undervisning er på engelsk. Siden da har de kun hatt digitale forelesninger, men nå skriver nyhetsbyrået Yonhap at disse utenlandske professorene får komme tilbake. Det er trolig de første bosetnings-visumene gitt til vestlige borgere siden pandemien.

25 år etter at hun begynte med filosofiske samtaler, tilbyr filosofisk praktiker Vigdis Ekeberg fortsatt hverken løsninger eller gode råd.

🗨️ | SAMTALE MED BÅR STENVIK | FOTO: ERIK NORRUD

Åpen dialog

På kjøleskapet hjemme har Vigdis Ekeberg¹ et bilde som hun har klippet ut av en avis. Det er en strektegning av en person med et hode som er åpent på toppen, og som sprer seg ut, opp og til sidene. For henne representerer det filosofiens viktigste oppgave – å åpne hodet, å tenke utenfor boksen. Det er også et eksempel på metaforens kraft, hvordan et bilde kan gi mulighet til å anskueliggjøre og snakke om en følelse eller hendelser i folks liv.

– **Hvilke hendelser i ditt liv har du opplevd som at «hodet ditt åpnet seg»?**

– Å begynne på filosofi, helt klart. Jeg fant et fag som jeg gjerne satt og leste lørdag kveld. Det var litt spesielt med lesesalen på filosofi – det var alltid lys på der. Og det åpnet opp en ny verden for meg.

Ekeberg ankom filosofien fra en bakgrunn som var preget av praksis og business. Hun ble født inn i en familie med mange håndverkere. Faren var finmekaniker på SINTEF, samtidig som han var opptatt av tenkning og vitenskap. Ekebergs egen praktiske legning ledet den skoleleie 9.-klassingen inn på handels- og kontorlag, før hun begynte i arbeidslivet med salg.

Der ble hun raskt fascinert av de etiske problemene i hverdagen. Når kunden ringte og etterlyste en vare – skulle man innrømme at man hadde glemt å sende den, eller bare sende den og si at den var på vei? En av kollegaene hennes proklamerte stolt at han «aldri hadde løyet til kunden». Men da hun senere begynte på bachelorstudiet ved BI, var det enkelte som sa at man *ikke* skulle tenke på etikk, bare business. For Ekeberg bygget det seg opp en lengsel etter å engasjere seg i de prinsipielle problemstillingene og åpne hodet, så å si. Derfor søkte hun seg til filosofien.

– Men på hovedfaget merket jeg at det ble veldig teoretisk. Og så fant jeg dette oppslaget på Filosofisk institutt, om «Filosofisk praksis».²

– **Den kritiske stilen kunne være litt kvelende, fordi for meg er filosofi et kreativt fag**

1 Vigdis Ekeberg har en doktorgrad i filosofi fra Universitetet i Oslo og en bachelor i ledelse fra BI. Hun har blant annet interessert seg for integritet i ulike former. Hun er sertifisert filosofisk praktiker (Norsk selskap for filosofisk praksis) og tilbyr sine egne tjenester gjennom enkeltpersonforetaket TankePartner.

2 Filosofisk praksis i sin moderne form, som samtaler med vanlige folk om deres konkrete livsutfordringer, ble grunnlagt i 1981 av den tyske filosofen Gerd B. Achenbach. I Norge var Anders Lindseth den første som startet, i 1990, med Achenbach som mentor. I 1997 ble det startet en studiegruppe i Oslo i filosofisk praksis. Etter to års skoling og øvelse, med bistand fra Anders Lindseth, psykiatere og andre ressurspersoner, begynte gruppen å tilby sine tjenester offentlig, og de startet Norsk selskap for filosofisk praksis. Kilde: Norsk selskap for filosofisk praksis

– **Når var det?**

– Vi startet opp i 1997, og det fikk mye oppmerksomhet i media den gangen at filosofer kunne tilby samtaler. Vi var til og med på *Hallo i uken*.

– **Det satiriske nyhetsshowet på radio? De parodierte filosofisk-samtale-konseptet?**

– Ja, vi var framstilt på linje med en sånn Jostein Gaarder-type som tok noen hundrelapper for å gi tullesvar om hva meningen med livet er.

– **Så da fikk du god drahjelp ut i arbeidslivet som filosofisk samtale-partner?**

– Ja, men jeg må innrømme at det var vanskelig å selge det inn, for *coachene* kom samtidig. De presenterte seg som noen som kunne tilby «løsninger», mens vi tilbyr en undrende og undersøkende samtale, hvor målet er økt forståelse.

– **Ja, hvordan fortøner det seg egentlig?**

– Jeg kan gi et eksempel fra da jeg gjennomførte det vi kaller en «sokratisk dialog», med en bedrift som jobbet med mennesker. Først valgte vi tema: «Hva er et meningsfylt arbeid?» Så, i stedet for å begynne med å finne en definisjon, fortalte alle som var med i gruppen, en historie hvor de hadde opplevd jobben sin som meningsfylt. Deretter valgte vi én av historiene og skrev den ned.

– **Hva handlet den om?**

– En av de ansatte fortalte om en bruker som var redd for å spise sammen med de andre. Han fortalte at han hadde satt seg med sammen med denne personen og snakket gjennom problemet. Så fikk han lov til å sette i gang en samtale mellom de andre som satt ved det felles matbordet, og han som ikke ville være med. Deretter fikk han ham med på spisingen, og de fikk en god relasjon.

– **Og så?**

– Så satte vi oss sammen og prøvde å peke på det meningsfulle i denne historien. Det er den viktige prosessen – å være filosoferende og studere et konkret eksempel sammen. Definisjonen de endte opp med, var: «Det som gjør en jobb meningsfull, er prosessen fra motstand til positiv endring for begge parter. Prosessen inkluderer å være tro mot egne verdier, vurderinger og erfaringer.» Hvis den hadde stått helt alene, hadde det blitt litt abstrakt. Men siden alle har vært med på prosessen, er den definisjonen veldig meningsfull for dem.

– **Fordi det blir knyttet til en historie som de har felles?**

– Ja. Og det ble et voldsomt løft. En av de som var med i den samtalegruppen, hadde sykdom i familien og var usikker på om hun orket å være med. Men etterpå sa hun: «Det er helt fantastisk, jeg trodde jeg ikke skulle orke dette her, og nå føler jeg at jeg har fått så mye energi, og den ene klienten jeg jobber med, som jeg egentlig hadde tenkt å gi opp og overlate til andre, har jeg nå fått ny giv til.»

– **Du har også filosofiske samtaler med enkeltpersoner. Hva oppsøker de deg for?**

– Det som går igjen i samtaler, er at de ønsker klarhet i verdier eller i hvem de er. Ofte knyttet til en skjellsettende hendelse som de ikke helt

– Vi prøver å snakke med folk i en mest mulig likeverdig relasjon, sier Vigdis Ekeberg. – En som kom til meg, hadde mange sykdomsplager, men «var så lei av alle disse hjelperne».

forstår eller ikke helt har integrert i sin livsfortelling. Det kan være en som tente på et jorde som barn, så brannvesenet kom, det kan være et dødsfall, eller det kan være en ustabil relasjon til en venn eller kjæreste.

– Hva synes du selv er utfordrende i de filosofiske samtalene?

– Jeg er veldig løsningsorientert som person. Men å komme med løsninger er ikke en del av filosofisk praksis. Så hvis noen for eksempel sier «Det er vanskelig å omgås sjefen min», er det fort gjort å tenke: «Kan du ikke spørre henne om hvordan hun føler det?» Men jeg vil ikke gi et slikt råd, så jeg setter alle sånne impulser på vent. De lukker samtalen, mens jeg vil åpne den opp.

– Hva sier du da?

– Kanskje stiller jeg utdypende spørsmål. Eller jeg er stille, fortsetter å være lyttende. Man vil ikke fylle stillheten med spørsmål, for det skjer mye når man er stille. Jeg prøver å få til en filosoferende stemning.

– Men om folk får styre helt selv, er det ikke vanskelig for dem å oppdage sine egne blindsoner?

– Målet er at de selv skal avdekke eventuelle blindsoner. Om jeg opplever at de har en blindsoner, vil jo det være min fortolkning, og det er ikke sikkert den er riktig.

– Aha.

– Jeg kan speile den andre for å se om min tolkning er riktig. «Sånn jeg forstår deg, sier du det og det, er det riktig?» Jeg kan også si: «Jeg har lyst til å spørre sjefen din» eller «Har du noen tanker om hvorfor sjefen din gjør det?» Og for å nærme kreativiteten kan jeg ty til filosofene og si ting som: «Sartre mener at vi skaper all mening selv. Jeg er egentlig ikke helt enig med ham i det. Hva tenker du?» Eller så spør jeg ofte folk om de har en metafor for hvordan de opplever situasjonen.

– Hvordan da?

– Hvis du sier «Jeg føler at det er et gjerde rundt meg», så sier jeg kanskje: «Hvordan ser det gjerdet ut?»

– Som at det er rødt eller blått?

– Ja, og da kan det føre videre: «Hva betyr blått for deg?»

– Og din metafor for hva du gjør, hva er det?

– Å være en fødselshjelper for tankene, slik at perspektivrikdommen øker.

– Hva skjer da med de tankene som er inne i hodene og kommer ut?

– De både kommer ut og kommer inn. Det er en ny verdensforståelse som åpner seg.

– Og tankene, helt konkret, i metaforen, hva skjer med dem – får de luft og rom?

– «Ja, og hva mer?» vil jeg kanskje si da.

– De kan stoke seg om på en ny måte? Vi kan betrakte dem fordi de er utenfor oss?

– Ja, nå fabulerer du rundt metaforen, akkurat som jeg vil at folk skal gjøre.

– Men hvordan vil du fabulere om den?

– Jeg fabulerer sånn at jeg stiller meg åpen for nye perspektiver, at jeg ikke låser meg fast til å se verden på én måte, men at jeg kan se den fra forskjellige ståsteder.

– Det er ganske abstrakt, sammenlignet med den metaforen om gjerdet?

– Du synes den er abstrakt, ja? For meg er den veldig konkret. Jeg liker også å spørre folk om eksempler.

– Vi behøver ikke være lykkelige og glade for å kjenne at vi lever et meningsfullt liv.

– Kan metaforen din om det åpne hodet for eksempel brukes til å si noe om hvorfor du valgte å søke deg ut av institusjonen?

– Ikke direkte, men den gang jeg gikk der, var studentmiljøet på filosofi litt lukkende. Filosofi er et veldig kritisk og argumentativt fag. Det er spennende å se hvordan noen argumenterer for sitt standpunkt, men det er også lett å bli arrestert. Vi hadde kjempediskusjoner om at vi etterstrebet likeverdighet i filosofisk praksis. Noen sa: «Nei, det går ikke an, for noen kommer til deg med et problem og betaler, og du sitter der som en maktperson». Hvis vi da blir værende der uten å bringe inn andre perspektiver på hva som kan bidra til likeverdighet, blir vi stående bom stille. Den kritiske stilen kunne være litt kvelende, og det er synd, fordi for meg er filosofi et kreativt fag.

– Er det en utfordring å «oversette» de filosofiske innsiktene til et språk som fungerer i samtale med all slags folk?

– Ja, og jeg liker det veldig godt. Når for eksempel Sartre snakker om væren-for-andre, kan det bli litt abstrakt. Men jeg kan si at «vi har alltid en utside, hvordan andre ser oss». Jeg bruker ofte meg selv som eksempel: Når noen hører at jeg er filosof, får jeg en rolle med en gang, ikke sant?

– Når da, for eksempel?

– Tja, en ting som er interessant, men som jeg er litt usikker på om jeg skal nevne, er at mitt møte med leger forandret seg veldig etter at jeg tok hovedfag filosofi. Jeg blir tatt mye mer på alvor.

– Hvordan arter det seg?

– De retter seg litt opp i ryggen og interesserer seg mer for hva jeg driver med, og for plagene mine. Det er både bra og litt trist, for da lurer jeg på hvordan de blir møtt, de som vasker gulvet eller står på en fabrikk.

Når hun ikke har filosofiske samtaler, hender det at Vigdis Ekeberg arrangerer filosofisk kafé her på galleriet i Lørenskog hus.

– **Men det er fint at filosofien fortsatt har status og ikke blir sett på som avfeldig og irrelevant?**

– Ja, det er et veldig populært fag nå, og jeg tror en grunn til det er den store informasjonsflommen. Vi får så mye informasjon og nyheter, og filosofien representerer på sett og vis et anker. Filosofiske perspektiver og begreper kan gjøre det lettere å reflektere – for eksempel om selvbestemt abort og hvor langt ut i svangerskapet man skal ha det. Eller om bruk av KI i besvarelser: Hvor går grensen mellom «nyttig verktøy» og juks? Eller når en leder publiserer uttalelser på nett som er på grensen til rasistiske eller sexistiske: Skal øverste leder da kalle hen inn på teppet og be hen slutte? I det siste tilfellet kan det for eksempel vurderes fra et pliktetisk, konsekvensetisk, dydsetisk og nærhetsetisk perspektiv.

– **Kan filosofien fylle noe av religionens tidligere rolle i et sekulært samfunn?**

– Vi har jo alle et livssyn, selv om vi ikke er religiøse, og det er godt å ha noen fortolkningsrammer.

– **Og der kan filosofisk samtale komme inn?**

– Jeg har samtaler på sykehus, og en av dem var med en person – la oss si at det var en mann – som hadde fått en veldig alvorlig diagnose. Han var pensjonert, hadde ikke noe religiøst livssyn og var usikker på veien videre. Han trengte noen «knagger å henge det som skjedde, på». Vi snakket om livet hans. Han hadde jobbet med mennesker som hadde det veldig vanskelig, og han hadde gjort en forskjell. Han fortalte om gode naboer, som han hjalp, og som hjalp ham. I den historien foldet verdiene hans seg ut. Og da så han en framtid. Han hadde ikke noen nær familie, men han var heller ikke helt alene. Han hadde noe å komme hjem til, og han hadde noe å se tilbake på. Hvis jeg hadde spurt «Hva er dine verdier?», hadde

det vært et abstrakt begrep, men gjennom det han fortalte om sitt liv, ble verdiene tydelige.

– **Så for dem som ikke har De ti bud eller Koranen som tilgjengelige knagger, kan du hjelpe dem å lage en alternativ knaggrekke, for å få ting til å henge litt mer ordentlig?**

– Ja. En kollega av meg hadde en samtale med en person som gikk inn i en dyp sorg etter en nær venns død og ble psykisk syk. Etter at han ble frisk, var det vanskelig å forstå erfaringen som en del av hans egen identitet. Det var noe som «ikke var ham», noe der ute, men likevel et vedheng. Men gjennom samtalen med en filosofisk praktiker ble erfaringen integrert som en del av ham selv: «Jeg har også en sånn sårbarhet.»

– **Er det dette du snakker om som «eksistensiell helse»?**³

– Ja – skjønt jeg har faktisk ikke helt landet på om det er riktig å snakke om «eksistensiell helse», for da er det lett å tenke i retning sykdom. Vi skal ikke kurerer noen for å ha en eksistensiell lengsel eller eksistensielle spørsmål.

– **Hvilken metafor ville du brukt for å differensiere det fra sykdom?**

– Menneskelig blomstring?

– **Hvorfor det?**

– Når noe blomstrer, handler det om å folde seg ut, i sin fulle prakt. Men vi behøver ikke være lykkelige og glade for å kjenne at vi lever et meningsfullt liv. Selv om vi blir skilt eller får helsemessige utfordringer, skal vi tørre å være til stede i eget liv og ta oss selv på alvor, som tenkende følende, relasjonelle mennesker. Og når vi tør å gå inn i det vanskelige, gir det også nerve til livet. ●

3 For eksempel i essayet «Eksistensiell lengsel og søken skal ikke kureres».

Kor djupt stikk meiningane vi oppgjev i meningsmålingar? Sveinung Arnesen har forska på effekten av å la folk diskutere før dei meiner noko.

TEKST: KJERSTIN GJENGEDAL

Mål av meining

Demokratiet er visstnok i krise: Store grupper kjenner seg ekskluderte i dei vestlege representative demokrata, og det blir forska iherdig på «demokratisk innovasjon» som kan styrke legitimiteten til politiske avgjerder. Eitt slikt verkøy er borgarpanel, der tilfeldig utvalde personar kjem saman for å diskutere eit politisk spørsmål og gje innspel til politikarane. Det har vore prøvd ut i mange land, og no også i Noreg: Denne hausten organiserer regjeringa Noregs første nasjonale borgarpanel. Panelet skal bestå av 66 personar og gje råd om korleis nordmenn kan redusere sitt materielle overforbruk.

Informerte meiningar

– Borgarpanel er i vinden, seier Sveinung Arnesen. Han er forskar ved Norce, der han arbeider med demokrati og innovasjon, mellom anna borgarpanel.

Sjølv kjøper han ikkje påstanden om at det er krise i det norske demokratiet. Han minner om at tilliten til institusjonar og til andre menneske framleis er høg i Noreg.

– Men vi ser at enkelte grupper i samfunnet er mindre kopla på dei vanlege demokratiske kanalane. Då kan borgarpanel vere eit verkøy.

Arnesen har hovudsakleg brukt borgarpanel i ein litt annan funksjon, nemleg til meningsmålingar. Som statsvitar er han van med å bruke spørjeundersøkingar for å kartleggje folks politiske haldningar og åtferd.

– Det er nyttig, men av og til har ikkje folk så sterke haldningar. Eg vart nysgjerrig på metodar der folk kjem saman og snakkar, og så måler ein haldningane deira etterpå, seier han.

Når borgarpanel blir brukte i politikktutforming, er det ofte eit mål at deltakarane skal bli samde om konkrete forslag som politikarane kan ta med seg vidare i prosessen.

I ei såkalla deliberativ meningsmåling er målet snarare å gje folk sjansen til å diskutere og tenkje seg om før dei gjer seg opp ei meining om ei sak. Tanken er at slike meningsmålingar har høgare verdi enn vanlege opinionsundersøkingar, der folk gjerne svarar nokså overflattisk utan å ha tenkt grundig igjennom spørsmåla dei svarar på. I tillegg kan ein undersøke om diskusjon gjer at folk endrar meining. Resultata kan vere interessante for politikarar, akkurat som andre meningsmålingar, men dei treng ikkje vere formelt kopla til ein politisk prosess.

Metoden er utvikla av professor James Fishkin ved Stanford-universitetet og går ut på at ein set saman ei gruppe tilfeldig utvalde personar på ein slik måte at dei til saman representerer populasjonen som heilskap.

– Deltakarane får utdelt informasjonsmateriale om saka dei skal diskutere, slik at dei får eit felles referansegrunnlag. Så diskuterer dei i mindre grupper. Undervegs kan dei stille spørsmål til ulike ekspertar. Så måler vi haldningane deira før og etter diskusjonen, fortel Arnesen.

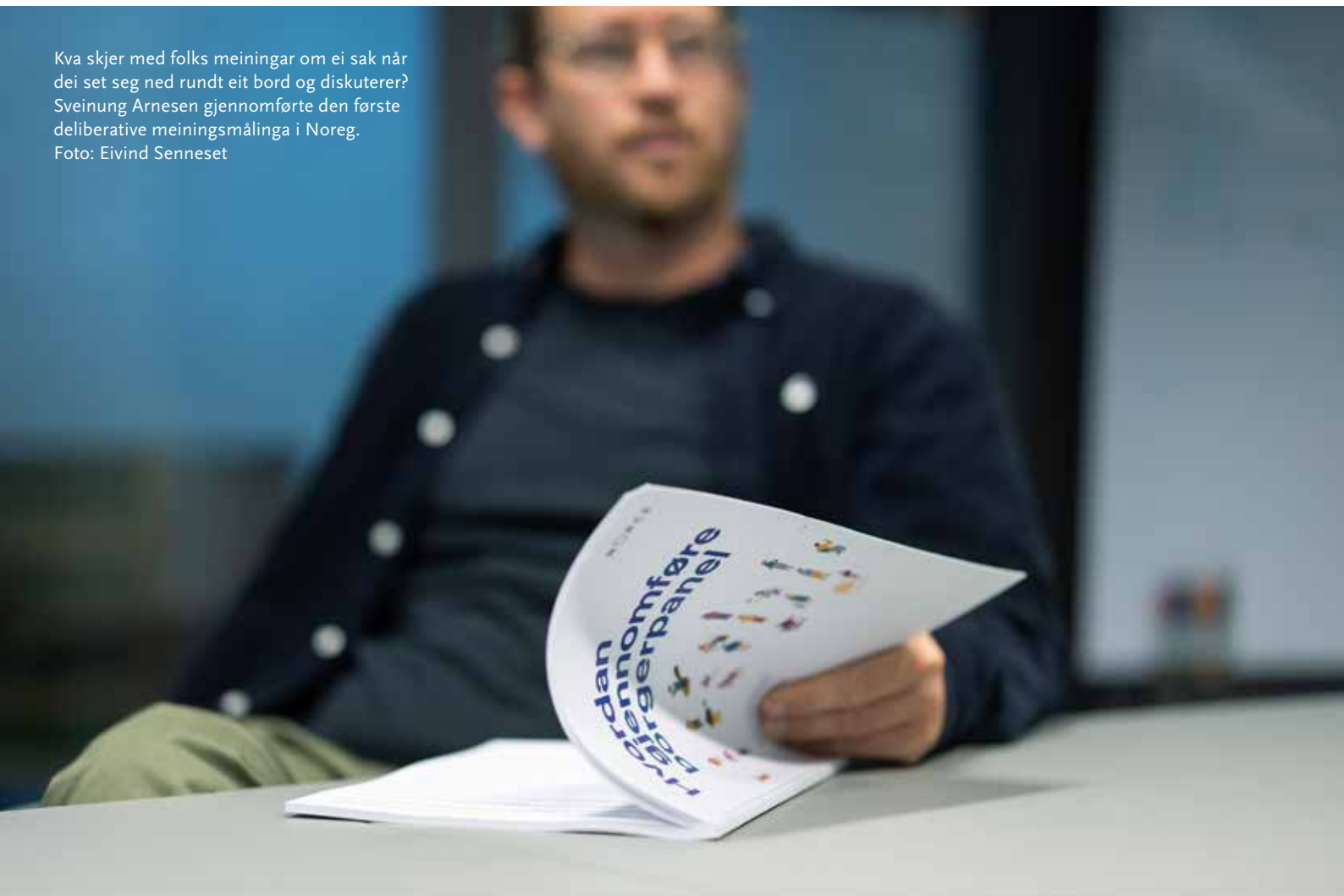

← Tilrettelagd diskusjon mellom menneske i små grupper er essensen i eit folkepanel. Her ser vi eit kurs i å halde folkepanel, der deltakarane sjølve vart delt inn i diskusjonsgrupper. Kurset vart arrangert i Oslo av selskapet SoCentral. Foto: Simen Otnes / SoCentral

Sveinung Arnesen inviterte bergensarane til å diskutere byplanlegging i Bergen. – Men ikkje Bybanen! Då går folk i skyttargravene, seier han.
Foto: Eivind Senneset

Kva skjer med folks meiningar om ei sak når dei set seg ned rundt eit bord og diskuterer? Sveinung Arnesen gjennomførte den første deliberative meningsmålinga i Noreg. Foto: Eivind Senneset

– Ein vanleg kritikk av borgarpanel er at deltakarane blir indoktrinerte med skeiv informasjon.

SVEINUNG ARNESEN

– Ikkje diskuter Bybanen!

Dei siste åra har han prøvd ut deliberative meningsmålingar i fleire prosjekt. Den første vart utført i heimbyen Bergen, i samarbeid med kommunen og Universitetet i Bergen. Meningsmålinga hadde ein dobbel funksjon: Kommunen ønskte å prøve ut borgarpanel i eit forsøk på å styrke lokaldemokratiet og få gjennomtenkte innspel til konkrete spørsmål om byutvikling. Forskarane ønskte å studere sjølve metoden og korleis han kan gjennomførast.

– Vi kom i kontakt med professor Fishkin ved Stanford, og forskarane der vart partnerar i prosjektet, seier Arnesen.

Han antyd at læringskurva vart bratt: Meningsmålinga skulle eigentleg skje fysisk, men pandemien sette ein stoppar for det. I staden vart diskusjonane gjennomførte digitalt. Forskarane måtte tenkje igjennom alt frå korleis dei skulle ta omsyn til personvernet ved bruk av digitale plattformer, til kva type politiske spørsmål som var best eigna for diskusjon.

– Det bør ikkje vere altfor betente saker. Det ville vore ein dårleg idé å diskutere Bybanen, der folk har sterke meiningar og lett går i skyttargravene. Samstundes må det vere tema der kommunen faktisk er open for innspel og ikkje har gjort seg opp ei meining på førehand, seier han.

Diskusjon endrar meiningar

Forskarane bygde vidare på erfaringane frå Bergen då dei seinare brukte metoden til å kartleggje folks haldningar i to ulike forskingsprosjekt, denne gongen på nasjonalt nivå.

I det eine prosjektet diskuterte borgarpanelet teknologiar for å fjerne karbondioksid frå lufta, såkalla negative utslippsteknologiar. I det andre, som Arnesen leia, diskuterte dei bruk av kunstig intelligens i offentleg sektor.

– Dette var før ChatGPT kom og fekk alle til å snakke om kunstig intelligens, så folks kunnskap og interesse på det tidspunktet var låg, fortel han.

– Men vi ønskte å vite korleis folk stilte seg til at automatiserte system tek forvaltingsavgjerder som har konsekvensar for enkeltmenneske, utan at ein veit korleis algoritmane kjem fram til avgjerdene.

Forskarane ville også vite om diskusjonane fekk folk til å endre oppfatning. Og det gjorde dei.

– Deltakarane rapporterte etterpå at dei tykte dei hadde fått meir kunnskap, noko vi hadde forventet, og at dei var blitt meir positive til bruken av kunstig intelligens i forvaltninga. Der hadde vi ingen spesielle forventingar, men vi veit frå andre observasjonsstudiar at kunnskap gjerne korrelerer med støtte, seier Arnesen.

Forskarane brukte ei digital plattform utvikla av Fishkin og kollegaene hans ved Stanford til å gjennomføre meningsmålinga. Gruppediskusjonane var tekne opp, slik at forskarane kunne studere dynamikken etterpå.

– Vi transkriberte alle diskusjonane og trekte ut argumenta. Det verka mellom anna som det var veldig viktig for deltakarane at det var eit menneske som tok den endelege avgjerda, altså at systemet ikkje handla heilt på eiga hand. Så støtta til bruk av kunstig intelligens handla mykje om korleis teknologien konkret vart implementert, seier han.

Kven får delta?

Som politisk verkøy er borgarpanel etter kvart prøvd ut mange stader. På Island var eit borgarpanel viktig i arbeidet med å fornye styresettet og lage ei ny grunnlov i kjølvatnet av finanskrisa i 2008. I Frankrike fekk eit nasjonalt borgarpanel i oppdrag å foreslå sosialt rettferdige tiltak for å kutte klimagassutslipp, som eit svar på protestaksjonane frå Dei gule vestane. Mest kjent er kanskje borgarpanelet i Irland, som diskuterte endringar i grunnlova. Det resulterte i at det strenge irske abortforbodet vart oppheva. Dette året har derimot framtida til det irske borgarpanelet blitt meir usikker, etter at innstillingar frå panelet to gonger har gått på sviande nederlag i folkeavrøystingar. I etterkant er det blitt stilt spørsmål ved om panelet verkeleg er så representativt som det var meint å vere.

Rekruttering og representativitet er eit kjernesporsmål ved bruk av borgarpanel, anten det gjeld politikk eller meningsmålingar, stadfestar Arnesen. Han og kollegaene erfarte at rekruttering var vanskeleg, både til meningsmålinga i Bergen og til den nasjonale om kunstig intelligens.

– Sjølv om deltakarane fekk kompensasjon, var det vanskeleg. Dei skulle jo sette av ein heil dag og dessutan lese informasjon på førehand, seier han.

Til gjengjeld var panela nokså representative når det gjaldt kjønn, alder og innvandrarsstatus.

– Samstundes var det ein overrepresentasjon av folk med høg utdanning, og som røysta ved siste val. Det er vanleg. Så den overordna konklusjonen er litt blanda, seier han.

Må vere etterretteleg

Forskarane har oppsummert erfaringane sine i ei kort handbok, *Hvordan gjennomføre borgerpanel*, som ligg ope tilgjengeleg på nett. Der diskuterer dei både rekruttering og andre spørsmål, som skilnaden på fysiske og digitale borgarpanel og korleis informasjonen til deltakarane bør utformast.

– Ein vanleg kritikk av borgarpanel er at deltakarane blir indoktrinerte med skeiv informasjon, seier Arnesen.

Det har nemleg fleire gonger vist seg at borgarpanel som skal gje råd til politikarar, foreslår tiltak som er langt meir radikale og progressive enn politikarane er innstilte på. Arnesen peikar på at dersom borgarpanel skal ha legitimitet som politisk verkøy, må folk kunne tenkje seg at dei sjølve kunne ha kome fram til dei same konklusjonane som paneldeltakarane om dei hadde vore med på den same prosessen.

– Så det er kjempeviktig at prosessen er etterretteleg. I vårt tilfelle er informasjonsmateriellet som vart sendt ut, offentleg tilgjengeleg, og sjølv om transkripsjonane ikkje kan offentleggjerast på grunn av faren for identifikasjon, så er dei tilgjengelege for dei som har god grunn til å be om det.

Sjølv har han ingen nye forskingsprosjekt med borgarpanel på trapene. Men det er framleis mykje å studere ved deliberative meningsmålingar, særleg ved hjelp av den digitale plattformen frå Stanford. Der skjer moderering av diskusjonane automatisk og ikkje gjennom menneskelege moderatorar.

– Det gjer at ein kunne ha testa effekten av å ha ein menneskeleg moderator eller ikkje. Eller ein kunne ha forska på korleis haldningar blir påverka av gruppedynamikk. Så dersom nokon andre vil bruke borgarpanel til å forske på politiske saker, hadde det vore interessant å kome inn for å studere slike overordna spørsmål, seier Arnesen. ●

←

Det er viktig at borgarpanel er representative. Cornelia Skjølberg (16) og Anne-Grete Jensen (74) var begge deltakarar i eit borgarpanel som diskuterte byutvikling i Larvik. Foto: Larvik kommune

FOTO: RIKSARKIVET

FRÅ AKADEMIA

- Kva er det demonstrantane som no har telta i over 100 dagar ved campus Blindern, ønsker å oppnå?
- Ved kva for universitet blir Meltzer-prisen kvart år delt ut til ei handfull forskarar på Lauritz Meltzers fødselsdag, 8. mars?
- Abel-prisen og Kavli-prisane blir på si side delte ut av eit frittstående akademi. Kva er namnet på denne ærverdige institusjonen, som har adresse Drammensveien 78 i Oslo?

- Kva var bakgrunnen for at ein førsteamanuensis ved Universitetet i Oslo i fjor vart knivstukken på sitt eige kontor av ein farmasistudent?
- Kva for bergensbasert forlagshus kjøpte fagbokhandelen Akademika i 2014?

OL I PARIS

- Det var mykje snakk om vasskvaliteten i Seinen før og under leikane. Men i kva for idrett – bortsett frå langdistansesympjng – vart det konkurrert i Seinen?
- Kva plassering fekk tittelforsvarar Jakob Asserson Ingebrigtsen på 1500-meteren?
- Handballjentene tok medalje i femte OL på rad, og denne gongen vart det gull. Kven var det dei slo i finalen?
- Kva for idrett vart arrangert – på spektakulært vis – ved foten av Eiffeltårnet?
- Brittney Griner tok gull for tredje gong med det amerikanske basketlaget, men kva er bakgrunnen for dei mange medieoppslaga om henne dei siste par åra?

FOTO: HANS A. ROSBACH, CC-BY-SA 3.0

- Akademisk boikott av Israel
- U1B
- Det Norske Videnskaps-Akademi
- Studenten hadde stroke til demri
- Eksamnen
- Vigmostad & Bjørke

NOREG UNDER DEN ANDRE VERDSKRIGEN

- Ved kva for strategisk viktig nordnorsk by var det kampar frå 9. april 1940 og fram til nordmennene kapitulerte 62 dagar seinare?

b) Kor vart 650 lærarar sende på tvangsarbeid i 1942 fordi dei høyrde til det store fleirtalet som nekta å følgje okkupasjonsstyrets påbod om å melde seg inn i den nyoppretta organisasjonen Norges Lærersamband?

- Kva for by var fungerande hovudstad i Noreg mellom 23. og 30. april 1940?
- Kven hadde dekknamnet «Nr. 24», som også er tittelen på ein norsk film med premiere seinare i år?
- Kva heitte Vidkun Quislings kone, som var fødd i Kharkiv?

FOTO: LORIE SHAULL, CC-BY-SA 4.0

- Tiatlon
- Fjerdaplass
- Frankrike
- Sandvolleyball
- Ho sat fengsla i Russland det meste av 2022 (etter eit beslag av medisinsk cannabisolje i bagsjen hennar), før ho vart sleppt fri i ei fangentveksling.

PSYKEDELISK

- Kva er det psykoaktive verkestoffet i fleinsopp?

- Svaret på førre spørsmål er del av namnet på eit kontroversielt prosjekt ved Harvard rundt 1960. Nemn minst éin av dei to psykologane som fekk sparken på grunn av eksperimenta sine, før dei begge fekk heltestatus i den motkulturelle røsla.
- Ein sentral figur som aktivt promoterte bruken av LSD i USA, var forfattaren Ken Kesey. Kva heiter den mest kjende romanen hans, som vart filmatisert med stor suksess og Jack Nicholson i hovudrolla?
- Kva for psykedelisk stoff finst naturleg i nokre kaktustypar – blant anna peyote – som urfolk i Amerika har brukt i religiøse ritual i fleire tusen år?
- I kva for psykedelisk rockeband, kjent blant anna for «White Rabbit», var Grace Slick frontfigur?

FOTO: ARP, CC-BY-SA 3.0

- Psilocybin
- Timothy Leary og Richard Alpert (prosjektet heitte The Harvard Psilocybin Project)
- Gjøkeredet (One Flew Over the Cuckoo's Nest)
- Meskalin
- Jefferson Airplane

- Narvik
- Til Kirkenes
- Molde
- Gunnar «Kjakan» Sønsetby
- Maria

FOTO: RIKSARKIVET

Vil snakke om rus og sex

Rikke Tokle forsker på ungdomsmiljø som utfordrer normer og bryter grenser: – Vi må tørre å ta praten for å forstå hvorfor.

«Du finner en vape i jakken til tenåringsen. Hvor bekymret skal du bli?» var overskriften på en kronikk av Rikke Tokle i Aftenposten tidligere i høst. Rus- og ungdomsforskeren mener vi må gjøre mer for å forstå fenomenet som preger unge liv i dag.

– Du forsker på noe som ofte er skjult for voksensamfunnet. Hva skriver du om akkurat nå?

– Nå er jeg i innspurten av en artikkel jeg skriver sammen med Willy Pedersen, hvor vi ser på de sosiale og kulturelle driverne bak kokainbruk blant ungdom, med tittelen *Cubs of Wall Street: cocaine use in top boy culture*. Målet er å belyse hvordan dette nye mønsteret er sosialt organisert og kulturelt forankret i norsk ungdomskultur.

– Hvorfor er dette blitt så utbredt, tror dere?

– Kokain er utbredt i noen ungdomsmiljøer med en veldig festliberal kultur. Liberale rusnormer og mye økonomisk kapital spiller også inn. Bruken gjør det lettere å holde ut i perioder med mye festing, og smitter ved sosial aksept når «alle andre» gjør det. De som bruker det, snakker mer om de sosiale gevinstene enn om de potensielle konsekvensene.

– Kokain, e-sigarett (vape), rusbruk og seksualitet: ungdommens skyggeside så å si?

– Økning i bruken av illegale rusmidler og utbredelsen av seksuelle krenkelser utgjør unektelig mørkere trekk. Temaene rommer også sosiabilitet. Time-out og glede. Målet er hele veien å få frem både utvikling og kobling mellom unges rus- og seksualpraksiser.

FOTO: EIVIND RØHNE/OSLOMET

RIKKE TOKLE

medlem av Forskerforbundet ved NOVA, Oslomet

STILLING

forsker, seksjon for ungdomsforskning ved NOVA

UTDANNING

ph.d. i sosiologi fra Universitetet i Oslo

– Er ungdomstiden bedre eller verre enn sitt rykte?

– Det er ikke noe nytt at ungdomstiden er en trykkoker. Samtidig virker endringer i samfunnet inn, og unge er heller ingen ensartet gruppe.

– Hva slags endringer kan det være?

– For eksempel debutterer unge generelt senere med både sex og drikking, men variasjonene er store. Smarttelefonen er et annet eksempel – den gir mange nye muligheter, men kan også gi begrenset rom for å feile som følge av at «alle» har en mobil i hånden. At det du gjør i kveld, kan ligge forevige på gruppechatten eller Jodel i morgen.

– Er det noen spesielle funn som har overrasket deg?

– I forlengelse av voldsprogrammet på NOVA etablerte vi en kvalitativ intervjustudie for å kartlegge seksualkultur blant unge. Det overrasket meg hvor mange som delte vonde erfaringer, og hvor stor pris ungdommene satte på å få lov til å snakke om det.

– Her bør voksne koble seg på?

– Ja, absolutt. Ta praten om seksuelle grenser, prøv å forstå hva de holder på med, og hva som beveger seg i miljøet, og prøv å forstå samtiden deres. For den er ganske annerledes enn den var da man selv var ung.

– Noen faste spørsmål: Hvordan ser kontoret ditt ut?

– Det er preget av hyller med bøker og en pult med x antall papirbunker, som speiler pågående skriveprosjekt. I hjørnet står en gammel Falcon-stol, og rundt om noen planter som får altfor lite kjærlighet.

– Hvor tenker du best?

– Helt klart i tekst. Jeg printer ut en versjon av det jeg skriver, før jeg går fra jobb, så får jeg gjort unna litt redigeringsarbeid gående.

– Hvis du kunne si én ting til statsråd Oddmund Hoel – hva ville det vært?

– At seksualkultur er et svært viktig felt, hvor det trengs mer forskning og finansiering. Vi trenger et helhetlig perspektiv på hvordan ungdom interagerer i dag, for bedre å ruste dem og gjøre noe med mørketallene.

✦ AV IDA ERITSLAND

Høyt henger de, og fryktløse er de

Høsten betyr mange nye aktiviteter og stunts. En barneforsikring gir både barnet og familien økonomisk trygghet hvis noe skulle skje. Forsikringen er et godt supplement til offentlige støtteordninger, og kan gjøre en stor forskjell hvis barnet ditt får varig nedsatt funksjonsevne eller blir ufør.

Du kan kjøpe forsikring fra barnet er 3 måneder, og forsikringen gjelder frem til 26 år. Som medlem får du en av markedets beste priser på barneforsikring. Vi håper du aldri får bruk for den.

Les mer og
bestill her

Kontakt oss for hjelp med forsikring.
Tlf. 23 11 35 78

● forskerforsikring.no

FORSKER
FORBUNDET

Ingen kjøttkakeskule

Dette biletet stod på trykk i Aftenposten 24. oktober 1966, og framsidetittelen var «Kjemi er grunnlaget for riktig ernæring». Student Lillemor Hanssen frå Sverige er blikkfanger for artikkelen om ernæringslina ved Universitetet i Oslo:

«Hva foregår det egentlig på 'kjøttkakeskolen på Blindern'? Dette respektløse navn satte de andre studentene øyeblikkelig på ernæringslinjen ved Universitetets fysiologiske institutt, de trodde at nå skulle det bli 'godsaker' i vente. Men ernæringslinjens oppgaver er nok ikke å lage varme småretter for sine medstudierende – elevene har alvorligere og langt mer krevende ting å bestille.»

Avisa slår grundig fast at dette verken er ein kjøttkakeskule eller ein husmorskule. Men kva er det? Dosent Fredrik Gran svarar: «Ernæringslinjen byr på en hård og krevende utdanning. Den spenner over to og et halvt år, fordelt på følgende fag: Kjemi, biokjemi, fysiologi og ernæringslære. Mange av elevene undrer seg nok over hva de skal med så meget av de tre første fagene, men det er nødvendig for å skape en reflektor i selve hovedfaget.»

Er det verkeleg ikkje ei einaste kjøttkake å få? Nei, «det eneste man foreløpig får bivåne av kulinariske forberedelser, er elevenes fellingsanalyser og avdestilleringer, måling av klormengden i én væske og ph i en annen. Natriumklorid er ikke særlig fristende som formiddagsdrikk!»

Nei vel. Får gå i kantina då.

Foto: NTB/Aftenposten

Med plikt til å mene

Tore Rem utforsker og utfordrer, hevet over enhver konfliktskyhet. Motet hans skaper og vedlikeholder en kritisk offentlighet.

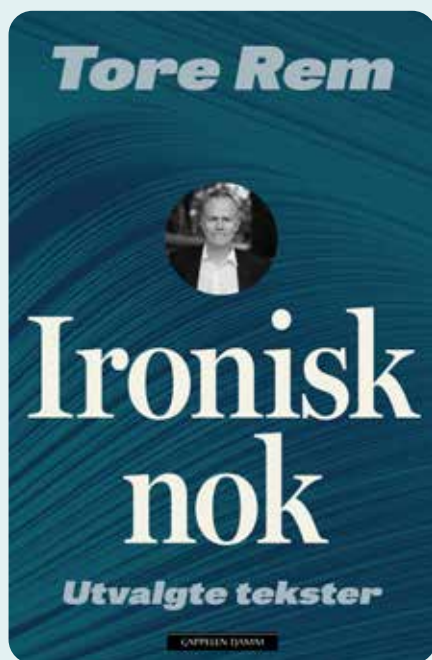
Tore Rem trenger knappest en introduksjon. Mange forbinder han med biografiene han har skrevet, seinest om kong Olav. Andre kjenner han kanskje best som samfunnsdebattant, kritiker eller professor i engelskspråklig litteratur. Årets utgivelse, *Ironisk nok*, byr på et utvalg av tekstene hans fra de siste, drøye tjuåra. Tekstene har tidligere vært publisert i aviser og allmentidsskrifter, med unntak av innledningene til hver av de sju delene boka er delt inn i. Boka er en del av en serie, med utvalgte tekster fra toneangivende, offentlige stemmer.

Ironisk nok har et bredt nedslagsfelt. Den handler om alt fra bruk og misbruk av historien, vårt litterære system, universitetets rolle i samfunnet, kongelige, økokritikk, striden om Jens Bjørneboe, debattene om humaniora og universitetsreformer til NRK-serien *Atlantic Crossings* lemfeldige forhold til historiske fakta. Dessuten får vi noen av anmeldelsene han skreiv for *Dagbladet* fra 2002 til 2007.

Boka er en oppvisning i godt og variert språk, nydelige referanser og ryddige henvisninger. Dessuten er litteraturen med i alt Rem skriver. Det vekker begeistring hos meg. Jeg finner den både i delvis dultede litterære referanser og i helt åpenbare henvisninger – rett og slett en elegant lek med intertekstualitet. Blant anmeldelsene finner vi eksempler som «Han dyrker lysten ved teksten» og «Gudmund Skjeldal har en fornemmelse for snø».

Anmeldelsene fra tida i *Dagbladet* byr på flere overraskelser. Vi befinner oss på begynnelsen av 2000-tallet, og det første vi legger merke til, er referansene han slenger rundt seg med, til Bourdieu, Derrida med flere, uten videre utdyping. Videre legger vi merke til den høye temperaturen. Rem viser fram sin kritiske integritet, spekka med ironi,

«Boka er en oppvisning i godt og variert språk, nydelige referanser og ryddige henvisninger.»

TORE REM
Ironisk nok. Utvalgte tekster
Cappelen Damm
598 sider
Veil. pris: kr 449

solide fagbegrep og tidsriktige referanser. Resultatet blir ikke sjelden motinnlegg og offentlige ordskifter. Man kan bli nostalgiker av mindre. Og da har jeg ikke engang nevnt de kløktige, men også pinlige ordspillene av typen: «Mot slutten slår Bjerck Hagen ut i full Bloom.»

Det som ikke er like overraskende, er at Rem framholder det positive ved å være kritisk. «(...) man bør være på vakt når begrepet «kritisk» er i ferd med å pådra seg negative konnotasjoner.» Derfor forstår vi at ironiens mål er å provosere for å få fram en kritisk offentlighet, som vedlikeholder og utvider demokratiet. Gjennom boka utviser han en genuin interesse for andres perspektiver, samtidig som han argumenterer og begrunner eget syn. Når han blir indignert, er det fordi meningsmotstanderne ikke tar sakens dokumentasjon på alvor.

Grundighet og etterrettelighet er et

grunnvilkår for Rem. Det viser seg på flere måter. Et eksempel kan være i antroposofidebatten i *kjølvannet* av Jens Bjørneboe-biografien: «Min overordnede tilnærming har vært å kombinere empati med kritikk, på en samvittighetsfull, drøftende og etterrettelig måte.» Et annet kan være hvordan han i sympatisk og demokratisk ånd byr på en mengde kildehenvisninger til meningsmotstandernes tekster. På den måten gjør han jobben enkel for lesere som skulle ønske å fordype seg videre i stoffet. Han kunne, hvis han ville, latt sin egen slagkraftige stemme få boltre seg uimotsagt over de 600 sidene boka består av.

Boka viser hvorfor det er viktig å kjenne til temaene i den: «Historien er nå. Fortida er noe vi hele tida forvalter, noe det stadig forhandles om. Det krever noe av oss. Snarere enn å utstede velmente beklagelser på svakt og til dels feilaktig grunnlag, bør vi vie oss til seriøs historieforskning og kvalifisert offentlig diskusjon. (...) Slik kan vi også skaffe oss en moralsk og politisk beredskap for framtida.»

I den siste og korteste delen av boka, «Helse og uhelse», blir Rem overraskende personlig, uten å være direkte privat. I begynnelsen av 2014 faller han om på fotballbanen og er døden nær. Plutselig befinner han seg i en kamp mot systemet – en David mot Goliat-situasjon – for å få livsviktige medisiner på blå resept. Denne delen har en sterkt menneskelig side. Sykdom rammer tilfeldig og urettferdig. Rem veit at skriften ikke kan gjøre han frisk, men han kan bruke den til å synliggjøre situasjonen for sin egen del og for andres.

I bokas innledning skriver Rem noe om hvorfor han skriver: «Et skrivende menneske blir man ut fra et behov for å uttrykke seg, for å meddele og dele, for å melde seg på i et større fellesskap, en form for offentlighet, for å bli hørt, (...)» Det blir det mye tekst av og mange debatter. *Ironisk nok* er blitt et historieskrift som peker framover. Det viser oss verdien av å ta vare på, forvalte og utvikle demokratiet på den ene sida, og humanioras plass og betydning i et demokratisk samfunn på den andre.

AV AGNETHA THORMODSDATTER

Mer dokumentasjon enn fortelling

Spenningen i fortellingen om Norge som kolonimakt blir litt borte.

FINN-EINAR ELIASSEN

En kort introduksjon til

Danmark-Norge som kolonimakt

Cappelen Damm Akademisk, 2024

160 sider

Veil. pris: kr 349

Den strålende historiebok-serien «En kort introduksjon til», som byr på god kvalitet både i innhold og design, er turen kommet til vår koloniale fortid. Da Norge var i union med Danmark, var landet i nesten 200 år en kolonimakt. Finn-Einar Eliassen, professor emeritus ved Universitetet i Sørøst-Norge, loser oss kyndig gjennom denne historien. Den åpner fengende, med et nytt arkeologisk funn i Ghana, som så knyttes til funn på øya St. Croix i Det karibiske hav, som så igjen kobles til slaveskipet «Fredensborg», oppdaget utenfor Arendal i 1974. Danmark-Norge hadde kolonier i tre verdensdeler og drev også slavehandel. «Hvordan hadde det gått til?», spør Eliassen.

Slike spenningskapende spørsmål benytter han seg av flere ganger, og det er interessant å lese om hvordan det dansk-norske riket fikk innpass i Afrika, og hvor omfattende sukkerproduksjonen var på St. Croix omkring 1750. Eliassen forklarer hvordan det voksende begjæret etter sukker ble til en viktig globaliseringsfaktor, at plantasjedriften var industripreget og, ikke minst, avhengig av slavearbeid. Boka inntar perspektivet også til de slavegjorte, og vi får et helt kapittel som påpeker elendige livsvilkår og dehumanisering. Boka er skrevet i lys av vår tids pågående tanke om avkolonialisering.

Nye perspektiver skaper ny historisk forståelse, og det vi får fremhevet her, er hvor kompleks denne perioden er. For alle som kan ha tenkt at kolonimaktene utøvde

totalmakt i sitt styre, gir denne boka viktige justeringer. Man inngikk kompromisser, tok hensyn lokalt, og vi får høre om «skyggesamfunnet» som slavene etablerte, at de til tross for harde livsvilkår var mer enn bare ofre. Koloniseringen forstås som «en komplisert prosess med spill og motspill».

«Alt det overordnede og vektleggingen av fakta fremfor fortelling går på bekostning av betydningen av det vi leser om.»

Boka søker å gi svar på hvordan et lite land som Danmark-Norge kunne gjøre seg gjeldende blant de andre og mektigere kolonimaktene. Da er vi inne på globalhistorien, som kolonihistorien er en gren av, og som innebærer å forholde seg til verdensomspennende mønstre og sammenhenger. Eliassen har tre ulike kolonier å skulle trekke linjer og foreta sammenligninger ut fra, og da på bakgrunn av en lang tidsperiode. Han begynner med å rydde godt opp i begrepene, videre er han god til å oppsummere og skape oversikt. Han skriver på en redegjørende måte, også om hvordan vi skal forstå Norges rolle i dette. Kanskje er det et referanseverk for denne perioden han gir oss her?

For historiestudenten vil jeg tro denne boka er glimrende, men for oss som godt kan interessere oss for dette stoffet, og som tilhører det allmenne publikum – som denne serien også retter seg mot – blir det for lite fortelling. Alt det overordnede og vektleggingen av fakta fremfor fortelling går på bekostning av betydningen av det vi leser om. Det blir tidvis tørt.

I tillegg er det altfor mange gjentakelser. Det skyldes all sammenligningen. For eksempel får vi igjen og igjen høre om hvordan store avstander gjorde at beslutninger måtte tas lokalt uten å avvente kongens beslutning. Også dette er med på å bryte opp fortellingen. Gjennom retoriske spørsmål skjønner vi at det er spennning i dette stoffet, og det er ingen tvil om at forfatteren evner å skrive levende. Men det kommer ikke ordentlig frem. Jeg savner litt driv her.

AV AASNE JORDHEIM

Lederfetisjisme og konsultokrati

En svært underholdende harang mot norske ledes farlig oppblåste selvbilde.

TOM KARP

Lederisme

Cappelen Damm Akademisk, 2024

136 sider

Veil. pris: kr 229

Tom Karp er professor i ledelse ved Høgskolen Kristiania, og skriver: «Etter noen år som ledelsesforsker innså jeg at noe ikke stemte.» Det som ikke stemmer for Karp, er hvor mangelfull og lite selvkritisk ledelsesforskningen er, spesielt med tanke på etiske betraktninger. Men heller enn å være en behersket fagbok er dette et ramsalt og svært kritisk essay: Med utgangspunkt i kritikk av eget fag går forfatteren til direkte angrep på ledersjiktet i norske statlige og private bedrifter. I en vesentlig forstand er boken en kritikk av kapitalismen og høyredreiningen i det norske styresettet. Ingen går fri, og ledere på alle samfunnsområder henges ut med fullt navn, fra helseforetak og oljebransjen til kunstverdenen.

De historiske linjene til den norske «lederismen» – en i all vesentlighet kultureksport fra USA – trekkes opp. Den var hovedpassasjer (og ikke blindpassasjer) hos Marshall-hjelpen i etterkrigsårene, godt hjulpet av motstandsmannen og næringslivslederen Jens Christian Hauge, og med en uvillig teknologiindustri som publikum. Ifølge Karp går lederismen i en nesten direkte linje fra Marshall-hjelpen helt frem «til Helge Lund til dagens Equinor-konsernsjef Anders Opedal».

Lederismefetisjistene har et oppblåst syn på sin egen viktighet, der de selv skaper en «hypervirkelighet hvor innpakningen trumfer substans». Karp har en spiss og direkte stil, men trenger ikke forsere noen sviende

ironi siden lederismen selv sørger for den, for eksempel da «Aschehoug våren 2023 søkte etter 'smidigcoach' for å lede forlagshusets 'endringsreise fra tradisjonell forlagsdrift til å bli et nyskapende og smidig produktmiljø». Tåkeleggingen av virkeligheten gjennom uklart språk er intendert – og ikke ufarlig. Snarere går den hånd i hånd med en bevegelse i internasjonal politikk mot stadig mer autoritære ledere. (Orwells roman 1984 siteres hyppig.)

«For alle som er interessert i universitetsdemokrati, er boken en viktig påminnelse om at kampen foregår nå.»

Varskoet til Karp er dessuten at de «samme demokratiske erosjonene virker inn på arbeidslivet», også i akademien: «I stedet for at ledere velges, som har vært en utbredt praksis innen akademien, ansettes i dag som regel ledere av sine overordnede. Deres lojalitet er oppover og utad, mot samfunnet og viktige samarbeidspartnere.» For alle som er interessert i universitetsdemokrati, er boken en viktig påminnelse om at kampen foregår nå.

Mot bokens avslutning viser Karp oss noen alternative tenkemåter og gode eksempler på vellykkede alternative organiseringsprinsipper. Mange av dem er basert på små, desentraliserte og autonome grupper, og andre – for eksempel innen akademien – er basert på kollegiale og mindre formelle nettverk. Også her er argumentasjonen spiss og godt belagt, med det som premiss at «det er intellektuell slapphet å anta at det er umulig å organisere komplekse organisasjoner eller samfunn uten en sentral autoritet og konsentrasjon av makt». Likevel er det – etter å ha lest bokens friske stil – nesten litt kjedelig å lese at Karps beste tips er bedriftsforsamlingen, et slags utvidet råd med representanter fra flere interessenter. Etter en endring i aksjeloven i 1988 ble disse mulig å avvikle, og i dag spiller de en forholdsvis ubetydelig rolle. Karp mener at hvis disse igjen gis reell makt, kan de være et fungerende bolværk mot lederismen.

Boken er kort, presis, dystert og underholdende – og anbefales.

AV KJETIL VIKENE

Frankrikes stadige storhet

Annerledeslandet Frankrike framstår litt mer forståelig i denne ytterst velredigerte boka.

KJERSTIN AUKRUST
og PERNILLE RIEKER (red.)
Franske tilstander.
Forstå det moderne Frankrike
Universitetsforlaget, 2024
372 sider
Veil. pris: kr 499

I skrivende stund har det gått to måneder siden sommerens nyvalg, og president Emmanuel Macron har omsider fått pekt ut en ny statsminister. Men fortsatt er det uklart hvilke partier som faktisk kommer til å inngå i regjeringen.

Så er det da ofte mye som er forvirrende og paradoksalt med Frankrike, et land som stadig vekk går sine egne veier politisk. Hva betyr det egentlig at Macron er president i en femte republikk? Hva skjedde med de fire foregående?

Litt klarere blir det om man leser *Franske tilstander*. Målet med boka er å bidra til en bedre forståelse av fransk samfunn, politikk og identitet, skriver redaktørene Kjerstin Aukrust og Pernille Rieker innledningsvis. Førstnevnte er førsteamanuensis i fransk ved Universitetet i Oslo og har bidratt til fem av bokas seksten kapitler. Rieker er forsker ved Norsk utenrikspolitisk institutt (NUPI) og har bidratt til fire av kapitlene. Det merkes at både de to og resten av bidragsyterne er vante formidlere, enten det er i podkaster som «Frankrike forklart» eller i aviser.

Som nyoljede tannhjul snurrer hvert kapittel rundt sin egen akse, samtidig som de griper i hverandre. *Franske tilstander* er en usedvanlig velskrevet og velredigert bok, der alle kapitlene kan leses for seg etter behov, når hverdagens nyhetsbilde blir for

fragmentert og man sitter der og lurer på hvordan det nå var med dette franske presidentskapet – hvor mye makt har Macron egentlig? Og ikke før har man blitt litt klokere (ja, han har mye makt!), så snurres man inn i et nytt kapittel, som handler om noe annet, for eksempel forbudet mot hijab i franske skoler, i et land med så mange tørkleddede nonner.

Med diskrete henvisninger sender redaktørene oss mellom kapitlene, og bygger et helstøpt maskineri av fortellingen om et land som hele tiden er i endring og likevel forblir så typisk fransk. Landets forestilling om sin egen *grandeur*, altså storhet, bidrar sterkt til å opprettholde Frankrikes unike status i egne og andres øyne, selv i moderne tid, der landets reelle makt har blitt betydelig mindre. Innbyggernes identifikasjon med *republikken* Frankrike forventes å trumfe alt annet, som for eksempel religiøs tilhørighet, derav hijab-forbudet.

Det skimrer kanskje fortsatt av universitetsnavn som Sorbonne, men sannheten er at det er høyskolene – les *grandes écoles* – som har penger og prestisje. Det er her de går, de som senere blir en del av Frankrikes sterke elite, og som da skal gjøre sitt for at landet beholder sin *grandeur*. «Mens det i Norge er uvanlig å veksle mellom stillinger i byråkratiet og stillinger i politikken, er dette et institusjonalisert trekk ved franske byråkratkarrierer», skriver Marte Mangset i et svært tankevekkende kapittel om elitesirkulasjon og maktkonsentrasjon, med høyskolene som en fellesnevner.

Og nettopp disse raske sammenligningene med norske tilstander gjør at *Franske tilstander* fyller et tomrom i det som ellers er en uendelighet av bøker om Frankrike. Det norske blikket på denne stormakten – verdens femte største økonomi – gjør landet tydeligere for oss som leser, uten at det ender opp som noen påtvungen komparativ analyse. Der hvor forfatterne trekker linjer til Norge, for å understreke likheter eller forskjeller, fungerer det mest som et lite steg i bakken underveis i svevet, for å holde retningen.

AV SIRI LINDSTAD

Ad fontes med Hessen

Dag O. Hessen tenker både med og mot filosofen Zapffe. Usømmelig blir det først når kildehenvisningene uteblir.

Det er en glede å se at det utgis bøker om en av de mest originale filosofene i norsk åndsliv, tanke- og ordkunstneren Peter Wesel Zapffe (1899–1990). *Å tenke med Zapffe* er ført i pennen av forfatter og biologiprofessor Dag O. Hessen, som har høstet mange priser for sin formidlingsvirksomhet.

Hessen tar for seg tre hovedaspekter ved Zapffes virke, og er selv begeistret for to av dem: Zapffe som tindebestiger («Jeg vet ikke hvor mange ganger jeg har lest *Barske glæder*, men det er mange») og Zapffe som inspirator for dypøkologien gjennom hans tilknytning til Arne Næss. Zapffes kompromissløse filosofi, hvis konklusjon er å avstå fra forplantning, slik at menneskeheten på sikt kan slutte seg til de utryddedes rekke, får motvind i form av Hessens egne opplevelser av mening i tilværelsen. Zapffes poetiske logikk overdøves her av Hessen, som synes det er forferdelig å tenke på at menneskeheten skulle forsvinne, og tror «premisset om at smerten overskygger gleden i livet, ganske enkelt er feil».

Zapffe – som hadde kronisk hodepine etter en hjernehinnebetennelse i 1947 og ved slutten av livet regnet ut at han hadde spist 16 000 hodepinetabletter – var, som Hessen bemerker, ikke en mann av superlativer. Hans litterære talent kommer godt fram i Hessens håndplukkede utdrag, hvor også målformen er bevart. Zapffe var blant dem som tviholdt på riksmål i samnorskens tid, og en av de siste som skilte mellom tallet tre og et *træ i haven*. At norsk ordbok er blitt tynnere, kan man kanskje få inntrykk av. Hessen må selv ty til import når han skriver om Zapffes *playground*, knock-down-argumenter og understatements, livet som består av *ups and downs*, og erkjennelsen av at *there is more to it*.

Flere ganger vender Hessen tilbake til et «gjentatt paradoks» ved Zapffe: at han var både pessimist og humorist. Hessen mener at

«Noen ganger er det godt å være professor og ikke bachelorstudent!»

DAG O. HESSEN
*Å tenke med Zapffe: Forfatteren. Filosofen.
 Pessimisten. Humoristen. Klatteren*
 Kagge forlag, 2024
 227 sider
 Veil. pris: kr 449

humor ikke står i kontrast til et «mørkt livs-syn», og at Zapffe var begge deler – en «livsfornekende pessimist» og et lektet menneske.

Selv ønsket Zapffe å riste av seg merkelappen pessimist. «Jeg er ikke pessimist, jeg er nihilist», insisterte Zapffe da han ble intervjuet som 88-åring. («Helt meningsløst er livet ikke!», *Aftenposten*, 16.10.1987) Han forklarer at han ikke er pessimist i den forstand at han har «bange anelser», men nihilist i betydningen «ikke moralsk». Støtte fikk han i Arne Næss, som ifølge egne beretninger sa til ham at «synet på ham som en pessimist er en misforståelse».

Selvsagt kan man argumentere for både det ene og det andre, men det er ikke uvesentlig å skille mellom filosofisk pessimisme og moralsk nihilisme. Pessimisten mener at smerten i livet overgår gleden. Nihilisten bryr seg ikke om meningen i livet. Det må være en mening med alt, og det er det ikke. Metafysiske spørsmål er uten svar, moralen uten ankerfeste.

Slik jeg leser Zapffe, springer det humo-

ristiske overskuddet ut fra et punkt av moralsk likegyldighet. Også om man vil følge hans biologiske filosofi (biosofi) til veis ende, bør man justere premisset for å nå fram til konklusjonen om at en ubebodd planet ikke er en moralsk ulykke.

Til Hessens forsvar er ikke *Å tenke med Zapffe* et akademisk bidrag. Forfatteren har ikke satt seg fore å skrive verken biografi eller filosofisk analyse. Like fullt er det en svakhet at leserne får servert anekdoter og sitater uten kilder. Som når Hessen forteller om da Zapffe som byfogdfullmektig en dag i 1930-årene «plutselig forlot kontoret og klatret til topps, med frakk og hatt, i spiret på Tromsø domkirke». Det hele ble ifølge Hessen fotografert og dokumentert i byens avis.

Morsomt er det, men rett skal være rett. Episoden ble aldri dokumentert av pressen. Dessuten var Zapffe bare byfogdfullmektig i tre måneder i 1926/1927, ifølge Jørgen Haaves Zapffe-biografi.

Verre blir det når Hessen sammenligner Zapffes såkalte antinatalisme med tilsvarende tankestoff hos Arthur Schopenhauer og den relativt ukjente, sørafrikanske filosofen David Benatar. Det samme gjorde filosof Ole Martin Moen i «Pessimism Counts in Favor of Biomedical Enhancement: A Lesson from the Anti-Natalist Philosophy of P. W. Zapffe». For bidraget ble Moen tildelt Zapffe-prisen, utstedt av Universitetet i Oslo med Dag O. Hessen i fagkomiteen. Moen refereres ikke til i denne sammenhengen, og Benatar oppgis med feil utgivelsesår. Så kan man saktens spørre seg om Hessen har lest Schopenhauer. Schopenhauer-sitatet som Hessen har valgt å gjengi på engelsk, er det samme som Moen har trukket i sin artikkel. Pussig sammentreff eller skinnbarlig dårskap? Det eneste som er sikkert, er at leseren blir føret med selvplagiat fra Hessens innledende essay i utgivelsen av Zapffes *Om det tragiske* fra 2004. En god halvside er identisk. Noen ganger er det godt å være professor og ikke bachelorstudent!

AV FRIDA SKATVIK

*Dag O. Hessen er forelagt kritikken.
 Hessens svar står på side 46.*

Da ekstremisten meldte sin ankomst

Kommer forskere over urovekkende data, må flere motstridende hensyn avveies. Da er det viktig med et støtteapparat, skriver Signe Bock Segard.

En fin søndags formiddag satt jeg og leste igjennom de mange innholdsrike og reflekterende valgdagbøkene som vi i et forskningsprosjekt hadde fått velgere til å skrive gjennom en hel valgkamp. Jeg var imponert. Dagbøkene fungerte som personlige opptegnelser av velgernes observasjoner og tanker om valg, politikk, politiske aktører, saker, mediene og ikke minst deres egen stemmegivning og politiske tvil. Men under lesningen ble jeg plutselig satt ut. Jeg fikk en vond og ubehagelig magefølelse: Ekstremisten hadde meldt sin ankomst i vårt datamateriale.

Voldsom ordbruk

Flere titalls innlegg – velformulerte, reflekterende og med et personlig engasjement som bunnet i det jeg umiddelbart vurderte som et urovekkende samfunnssyn, og som inneholdt trusler om vold mot ikke-navngitte politikere. Den voldsomme ordbruken i dagboken eskalerte over tid i valgkampen og kumulerte i vedkommendes innlegg på valgdagen.

«Det er ikke enkeltforskeren som skal ta hele bekymringen og håndteringen av ansvaret.»

Valget var overstått for lenge siden. Det var gjennomført fredelig og ingen skade skjedd. Var dette bare tull og noe jeg kunne overse? Nei. Opplevelsen fikk meg til å tenke på hvilket ansvar jeg har som forsker: prosjektansvar, forskningsansvar og samfunnsansvar. Men opplevelsen fikk meg også til å tenke på hvilket ansvar jeg som forsker *ikke* har. For det er ikke kun forskeren som har ansvar; også min arbeidsgiver – Institutt for samfunnsforskning – og ulike myndigheter i «storsamfunnet» har ansvar. PST er en slik samfunnsaktør med ansvar.

av
**SIGNE BOCK
SEGAARD**
forsker I, Institutt for
samfunnsforskning

Som prosjektansvarlig forsker hadde jeg meldt inn prosjektet og fått det godkjent av Sikt. Deltagernes personvern og anonymitet var udiskutabelt og skulle opprettholdes, data

ble lagret sikkert hos Tjenester for Sensitive Data (TSD) og kun tilgjengelig for forhåndsangitte forskere. Som prosjektleder har jeg ansvar for deltagerne, men jeg har også ansvar for involverte forskerkolleger og for at prosjektet gjennomføres.

Tillit og ansvar

Gjennomføring av forskningsprosjekter handler også om forskningsansvar: å sikre og legge til rette for god, valid og samfunnsrelevant forskning. Ikke minst handler forskningsansvar om *ikke å hindre* min egen, men i særdeleshet andre forskeres forskning i fremtiden. Den måten vi forskere agerer på, kan bidra til å skape tillit – og mistillit – ikke bare til enkeltstående prosjekter, men også til forskningssamfunnet generelt, blant spesifikke grupper eller i samfunnet som helhet. Dette vil utvilsomt påvirke betingelsene for fremtidige prosjekter og dermed muligheten for å fremskaffe forskningsbasert kunnskap

KRONIKK & DEBATT

Send debattinnlegg og kronikkforslag til kjetil.brottveit@forskerforum.no.
Maks lengde på kronikk: 9000 tegn med mellomrom. Honorar for trykte kronikker: kr 2000. Maks lengde på debattinnlegg: 7000 tegn med mellomrom, men kortere innlegg har større sjanse for å bli trykket. Debattinnlegg honoreres ikke.

til nytte for mange deler av vårt samfunn.

Som forsker opplever jeg videre å ha et samfunnsansvar. Én ting et mitt ønske om å drive med samfunnsrelevant forskning og aktiv formidling. En annen ting er at jeg som forsker også inngår i storsamfunnet som en aktør med tilgang til særskilt kunnskap, også kunnskap som potensielt er relevant for sikkerheten til ulike samfunnsaktører. I dette ligger det et ansvar.

Spørsmålet er imidlertid hvordan dette ansvaret skal ivaretas og håndteres. Det er ikke så lett, for det er flere og til dels motstridende hensyn å ta. I mitt tilfelle handlet det blant annet om håndhevelse av deltagerens anonymitet og personvern versus åpenhet og utlevering av personidentifiserende data. Anonymiteten trumfer det meste i forskningen, også her.

Et tilgjengelig støtteapparat

Denne søndags formiddagen valgte jeg å sende e-post til beredskapsgruppen ved Institutt for samfunnsforskning med beskrivelse og begrunnelse for at vi i prosjektet var kommet i en situasjon der vi opplevde å måtte vurdere å sende en bekymringsmelding til PST. I løpet av en halv time ringte daværende direktør, vi snakket saken igjennom, og avtalen ble at beredskapsgruppen skulle innkalles til møte dagen derpå, og at de ville være i dialog med meg som prosjektleder. Det var en lettelse. Nettopp vissheten om at det er et tilgjengelig støtteapparat, å bli tatt alvorlig og kunne løfte opp ansvaret til instituttnivå uten å bli «skubbet ut», var det som skulle til for at magefølelsen ble god igjen. Instituttet hadde en beredskap, det tok sitt ansvar og håndterte saken videre, men i løpende dialog med meg som forsker. En slik institusjonell beredskap gjør det mulig for enkeltforskere å ta sitt innledende ansvar.

Når slike saker dukker opp, bør det ikke være høy terskel for oss forskere å snakke med noen eller sette i gang beredskapsruti-

nene på institusjonelt nivå – dersom de finnes. Det er ikke enkeltforskeren som skal ta hele bekymringen og håndteringen av ansvaret. Vi skal dele bekymringen og flytte opp ansvarshåndteringen. Kun derved kan vi ta vårt ansvar – vårt ansvar for prosjektet, forskningen og samfunnet.

Kan ramme forskerfellesskapet

Hvordan gikk det så med saken om den urovekkende valgdebatten? Mandagen derpå besluttet beredskapsgruppen ved instituttet, i dialog med meg som prosjektleder, å kontakte og sende en bekymringsmelding til PST. Samtidig ble det opprettet kontakt med både Sikt og Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH). Disse to ble nyttige rådgivningsorganer i den konkrete situasjonen og fremsto som et godt støtteapparat på institusjonelt nivå. Institutt for samfunnsforskning ga PST beskjed om at prosjektet ikke utleverer personidentifiserende data.

Terskelen for å gi personidentifiserende informasjon til politiet skal være høy og bør ikke gjøres uten at det foreligger en rettslig begjæring. Det rammer hele forskerfellesskapet dersom det skapes tvil om at forskere bryter løfter om anonymitet. Vi bør derfor ikke gjøre det med mindre vi er i en situasjon med varslingsplikt, det vil si der det

mest sannsynlig vil gjennomføres alvorlige voldshandlinger. Det var ikke tilfellet i denne saken, gitt tidsperspektivet og konteksten.

Ingen lett beslutning

Ved å sende en bekymringsmelding til PST valgte instituttet å løfte opp saken til myndighetsnivå og videresende ansvarshåndteringen. Det var ikke noen lett beslutning, men gitt den konkrete situasjonen ble det vurdert som mest riktig. Situasjonen var nemlig at det var lite rådgivning å få, og det var vanskelig å få dialog med PST før bekymringsmeldingen var sendt. Det er et tankekors. For på samme måte som forskere trenger et støtteapparat for å ivareta sitt ansvar, så trenger forskningsinstitutter også veiledning og kunnskap for å ivareta sine ansvarsområder i en kontekst hvor ulike hensyn spiller mot hverandre.

Les saken på side 14–23.

«Det rammer hele forskerfellesskapet dersom det skapes tvil om at forskere bryter løfter om anonymitet.»

Trenger forskningen ledere – i så fall til hva?

Jeg tror vi holder oss med for mange ledere i denne bransjen som ikke helt vet hva de skal drive på med, skriver Bjørn P. Kaltenborn.

LEDELSE: Det er utvilsomt bra at Forskerforum holder liv i en debatt om ledelse i akademia. Er for eksempel lederisme et fenomen som lever sitt eget liv mer eller mindre frakoblet den faglige kjerneaktiviteten? Dimensjonerer vi denne aktiviteten riktig, og hva er egentlig lederens oppgaver i en form for aktivitet som presumptivt skal være kreativ, nysgjerrig, adaptiv og ikke minst samfunnskritisk?

Svenn-Erik Mamelund ga nylig i Forskerforum en god gjennomgang av viktige personlige egenskaper som bør prege en forskningsleder. Her vil jeg løfte fram noen mer strukturelle spørsmål rundt lederroller i en viktig del av forskningsverdenen: den voksende og smått kaotiske oppdragsforskningen. Som aktiv oppdragsforsker i mer enn tre tiår er min erfaring at lederrollen er mer uklart enn noensinne, og at arbeidsmiljøet er langt tøffere og mindre ivaretagende, spesielt for nye, unge forskere, enn da jeg selv begynte på denne reisen. Jeg har med tiden gått alle stegene fra feltassistent til seniorforsker og forskningsleder og er bekymret for den utviklingen jeg ser.

Nitti prosent er bortkastet

Dagens oppdragsforskning preges av en del dysfunksjonelle trekk. Mange institutter har vokst raskt og mye i den naive tro at størrelse avler kvalitet og robusthet i seg selv. Resultatet er

AV BJØRN P. KALTENBORN
seniorforsker, Norsk institutt
for naturforskning (NINA)

selsagt økende kamp institutter imellom, lite koordinering rundt større oppgaver, opportunistiske strategier og stadig mer beinhard kamp om oppdragsmidler. Den situasjonen vi ser nå, hvor rundt nitti prosent av søknader, arbeidsinnsats og tankevirksomhet er mer eller mindre bortkastet i forhold til innvilgede søknader i Forskningsrådet, reflekterer en nærmest meningsløs arbeidssituasjon for en stor del av Forsknings-Norge. Følgelig fylles hektiske arbeidsdager for mange med å konkurrere om en økende mengde små og kortsiktige tilbud som i liten grad gir kompetanseutvikling og langsiktighet for instituttene. Og endelig, oppdragsforskning generelt styres i økende grad gjennom utlysninger som skal finne «løsninger» på nær sagt alle typer samfunnsproblemer, men for all del ikke stille kritiske spørsmål til den politiske dagsorden.

Kontroll og rapportering

Hva skal vi så med forskningsledere i en verden hvor vi i realiteten opererer etter den implisitte strategien at «ethvert prosjekt er overordnet enhver strategi»? Jeg tror vi trenger en mer inngå-

ende og kritisk debatt om hva vi faktisk trenger av forskningsledelse, og til hva. I likhet med mange andre virksomheter i samfunnet kan det se ut

som en del forskningsinstitutter omorganiserer og øker lederstaben primært som en respons på manglende oversikt og ikke som et svar på tydelige behov og målsettinger. Ledersjiktet øker i omfang og hierarkier, og avstanden mellom forsøk på styring og utføring av virksomheten øker. God forskning er i sin natur flat i struktur og vanskelig å planlegge. Dette oppleves sannsynligvis av en del ledere som å miste kontroll – og svaret blir enda mer forsøk på kontroll og rapportering som forstyrrer arbeidsdagen ytterligere.

Maktkamp mellom kulturer

Bak dette ligger en fundamental misforståelse som forsøkes opprettholdt av ledersjiktet, nemlig at det skal være et skille mellom strategisk utvikling og faglig virksomhet. Den voksende skaren av forskningsledere skal stake ut kursen for forskerne etter noen «strategiske» hensyn som gir politisk gjenklang, mens den faktiske strategiske utviklingen skapes av forskerne gjennom deres mangslunne aktivitet, kompetanse og innsikter.

I bunn og grunn er dette en maktkamp mellom to ulike kulturer – hvem skal egentlig styre virksomhet og utvikling i et institutt? Og hvis det er forskerstaben som er instituttets kapital, premissleverandør og bærebjelke, hva skal lederne da ta seg til?

Beina på jorda eller «sjef»?

Jeg kjenner ingen forskere som mener at et institutt ikke trenger

en eller annen form for ledelse, men spørsmålet er til hva og hvordan? Mine tanker om dette er som følger: Forskningsaktivitet trenger først og fremst gode administrative støttefunksjoner som kan drifte personaladministrasjon og økonomi. Og egentlig ikke så mye mer. Hvis en virksomhet har gode seniorforskere og prosjektledere, kan mye av den faglige støtten utøves best på dette nivået. God forskning er uansett avhengig av at dyktige fagpersoner finner hverandre og danner funksjonelle nettverk som også inkluderer yngre forskere. En god forskningsleder har beina faglig sett på jorda i nært samspill med kolleger. Han eller hun sirkulerer rundt i gangene, vet hva som foregår i de enkelte prosjektene, og kan gi reell støtte, kritikk og hjelp på veien videre. En topptung ledelse blir fort opptatt av å berette sin eksistens gjennom å være «sjef», ofte med liten tillit eller oppmerksomhet fra «golv» og liten forankring til der virksomhet og verdiskaping faktisk foregår.

Kostnadseffektivt?

I en forskningsverden hvor avstanden mellom ledere og forskere på mange måter øker, er det upopulært, for ikke å si risikabelt, å kritisere dagens struktur. Men la oss begynne å stille noen sentrale spørsmål:

Ledere er dyre, veldig dyre, og de finansieres stort sett av midler som forskere drar inn til instituttet. Er dagens situasjon kostnadseffektiv? Med andre ord: Fører det økende antallet ledere i forskningssektoren til bedre økonomiske forhold for forskerne gjennom økt tilgang av prosjekter – eller øker det presset

«Ledere er dyre, veldig dyre, og de finansieres stort sett av midler som forskere drar inn til instituttet.»

«Elefanten er langt nede på lista»

Ifølge forrige Forskerforum er elefanten verdens nest største pattedyr. Aslak Orre er raus nok til å takke for feilen.

på forskerne til å skaffe enda mer penger og måtte tåle enda høyere timepriser? Min erfaring er at det regnes for lite på hva ledere og administrasjon koster, og at det er mye å hente rundt høyere kostnadsbevissthet.

Fører et voksende ledersjikt til gode arbeidsforhold og et bedre sosialt miljø på arbeidsplassen, eller kanskje det motsatte, med større avstand og en mer hierarkisk struktur hvor folk i mindre grad omgås og trives med hverandre?

Et økende ledersjikt

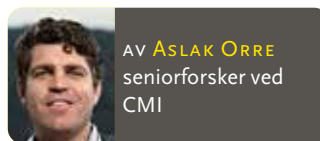
Noe som er selvsagt i mange andre profesjonelle virksomheter, virker til dels fraværende ved en del lederansettelser i forskningssektoren:

Hva er handlingsrommet til en forskningsleder? Med det mener jeg spørsmål som avklarer mandat, hva som forventes oppnådd innenfor en tidsperiode, hvilke myndighetsområder og virkemidler vedkommende har til rådighet. Sannsynligvis avklares slike spørsmål ofte ikke, nettopp fordi det vil eksponere mangelen på innhold i en del ansettelser.

Jeg tror vi holder oss med for mange ledere i denne bransjen som ikke helt vet hva de skal drive på med. Vi stiller ikke tilstrekkelig kritiske spørsmål om hvorvidt et økende ledersjikt gir oss flere prosjekter, bedre økonomi, bedre arbeidsvilkår og bedre oppnåelse av våre samfunnsoppdrag. Hvis svaret er tja eller nei, er det på høy tid med en gjennomgang. Vi kan jo begynne med å definere oppgaven til forskningsledere og ta en ærlig diskusjon om hvordan vi kommer dit.

20 NØTTER: Hei dere i Forskerforum. Takk for et viktig og godt blad! Som tillitsvalgt ved lokallaget av Forskerforbundet på Chr. Michelsens Institutt (CMI) i Bergen er det naturlig å lese Forskerforum en gang i måneden. Jeg er også ivrig deltaker i CMIs quizgruppe, den mest livlige forskergruppa på huset, som hver dag kl. 15 leser spørsmåla i Bergens Tidende.

Men det er jo også quiz i Forskerforum. Da min sønn på 13 år og jeg spiste kvelds nå nettopp, leste jeg opp spørsmålene «20 nøtter» i Forskerforum nr. 7/2024. Under kategorien «nest størst» kom vi til «Kva er det nest største nolevande pattedyret?». Sønnen min mente at blåhvalen var det største, men kunne ikke finne svaret på det «nest største». Så vi snudde bladet og fant svaret: «Den afrikanske

AV ASLAK ORRE
seniorforsker ved
CMI

elefanten (blåhvalen er størst; «elefanten» er også godkjent).»

Sønnen protesterte umiddelbart: «Nehei, hva med alle de andre store hvalene?»

Jeg også mener det er på sin plass å legge inn en protest – på forskers vis (selv om jeg er samfunnsforsker og ikke biolog) – og be om større presisjon i spørsmål og svar.

Om man egentlig spurte etter klasser eller ordener av dyr, så kunne man kanskje si, veldig omtrentlig, at «hvalen» er størst, og «elefanten» er nest størst. Men svaret til 20 nøtter er ikke generisk, men oppgir at det er

blåhvalen og den afrikanske elefanten, og med det skjønner vi at man etterspør spesifikke dyrearter. Om vi skal snakke arter, så vet jo alle at blåhvalen er størst – med mindre man går i fella og bare tenker landdyr, der den afrikanske elefanten jo er størst.

Men blant pattedyr er elefanten langt nede på lista. Den er faktisk ikke mer enn en tidel så stor som den nest største pattedyrarten, finnhvalen, som ifølge Store norske leksikon (SNL) blir opptil 26 meter og 75 tonn. Et stort antall andre hvalarter er også langt større enn elefanten.

Jeg takker for feil i spørsmålet, for det ga meg anledning til å slå opp i SNL og lære litt mer trivia om hvalartene – og som alle vi i quizgruppa vet, så er det aller største (nest etter å ha rett svar) det å ha rett svar når quizfasiten beviselig er feil!

Retting

I førre 20 nøtter spurde vi om kva som er det nest største nolevande pattedyret, og oppgav den afrikanske elefanten som svar. Som Aslak Orre og fleire har oppdaga: Dette er openbert feil. Blåhvalen er det største pattedyret, men fleire andre kvalar er òg større enn elefanten. Sidan spørsmålet var uklart stilt med tanke på at «størst» kan omfatte både lengd og tyngd, godtek vi både rettkval og finnkval som svar. Quizmaster og redaktør legg seg flate. Kor flate, då? Nest flatast i verda.
– Red.

Om Zapffe og siteringer

Dag O. Hessen svarer her på kritikk i bokanmeldelse på side 41.

KRITIKK: I sin anmeldelse går Frida Skatvik til angrep på min bok *Å tenke med Zapffe*. Noe av ankepunktet synes å være at jeg enkelte steder tillater meg å være uenig med Zapffe, samt hvorvidt Zapffe skal betegnes som pessimist eller nihilist. Jeg tar for så vidt ikke stilling til om det er noen motsetning her, men skriver at han er «nihilist i den forstand at han ser alt som meningsløst, men ikke ved å opponere mot samfunnsnormene». At Zapffe så livet som meningsløst, skal det godt gjøres å tvile på etter å ha lest boka. Det sentrale i anmeldelsen dreier seg om angivelig utelatelse av kilder, men som det klart burde framkomme, innleder jeg med henvisning til det aktuelle verket eller sammenhengen der sitatene forekommer, slik at det burde være entydig hvor de er hentet fra. Så insinueres at jeg ikke har lest Schopenhauer (eller Benatar) og i denne sammenheng utelatt henvisning til Ole Martin Moen. Vel, jeg kan forsikre om at jeg har lest begge (og skrev for øvrig om Benatars og Zapffes antinatalisme i Morgenbladet 22. mars 2022), men det stemmer at årstallet for Benatars bok skulle vært 2006 og ikke 2008, som paperbackutgaven jeg forholdt meg til. Så siterer jeg Ole Martin Moen (referanse 62) og omtaler også hans prisoppgave (referanse 88). Schopenhauers bidrag til Zapffes filosofi har ellers vært diskutert av flere i andre sammenhenger, så det er ikke noe nytt.

Jeg har skrevet om Zapffe i mange tekster, inkludert et innledende essay i 2004-utgaven av *Om det tragiske*, og har utvilsomt

AV DAG O. HESSEN

FOTO: ANNE VALEUR

gjennbrukt egne formuleringer og generelle karakteristikk av Zapffe. Her slår Skatvik til med sin punchline om selvplagiering: «Noen ganger er det godt å være professor og ikke bachelorstudent!» Ærlig talt, som hun selv erkjenner, er ikke dette en akademisk tekst, det er en presentasjon av utvalgte sider ved Zapffe. Zapffe selv gjenbrakte i betydelig grad egne tekster ved at han skrev nye versjoner av tidligere (det er også noe av grunnen til at det kan være vanskelig å sitere eller finne fram til den originale utgaven). Når det er sagt, er jeg enig i at det ikke er god praksis å gjenbruke større tekstbrokker selv om det er egen tekst, og at omformuleringer ville vært på sin plass, selv om det ikke har noen praktisk betydning for bokas innhold.

Så leser jeg Skatvik som om hun mener at historien om at Zapffe som dommerfullmektig klatret til topps i spiret på Tromsø domkirke, er en udokumentert «god historie». Det

hender selvsagt at historier gjentas til de blir «sannheter», men denne episoden er skrevet om i mange sammenhenger, fotoet av Zapffe i kirkespiret er sågar gjengitt i boka, og avisen Nordlys omtaler episoden og sitatet (med fotoet) i en reportasje 28. juni 2017. iTromsø omtaler også historien 1. juli 2015, der Zapffe forlot byfogdkontoret «en formiddag på 1930-tallet» og klatret til topps i kirkespiret. Årstallet kan sikkert diskuteres, men Store norske leksikon angir at han var sakførerfullmektig i Tromsø i 1928–1930, så «30-tallet» kan godt ha vært 1930. Nå er dette kanskje spissfindigheter, og det er mulig Skatviks poeng er at det ikke er noen henvisning til et opprinnelig oppslag om saken, men det etterlates inntrykk av at dette er en god historie tatt ut av tynn luft.

Det kan være delte meninger om siteringspraksis i ikke-vitenskapelig litteratur, dette er en pågående diskusjon, men med 88 referanser og anbefalinger av mer generell litteratur om Zapffe er det vanskelig å se at kildehenvisningene «er uteblitt». Jeg kan også nevne at en rekke kollegaer fra academia har lest boka uten å antyde noen slik mangel ved boka.

«Det kan være delte meninger om siteringspraksis i ikke-vitenskapelig litteratur, dette er en pågående diskusjon, men med 88 referanser og anbefalinger av mer generell litteratur om Zapffe er det vanskelig å se at kildehenvisningene 'er uteblitt'.»

Gjesteskribentene skriver sant og subjektivt om forskning. De faste gjestene er John Peter Collett, Helga Eggebø, **Oddveig Storstad** og Lorenz Khazaleh.

«Gradvis, bit for bit, koloniserer økonomiske hensyn universitetene.»

Jobbe smartere, ikke hardere

Ikke for å skryte på meg mer kulturell kapital enn jeg har, men du skal lete lenge før du finner ei selvhjelpsbok i mine bokhyller. Jeg har derfor googlet tips om hvordan jobbe smartere, ikke hardere. Tidsbruken var trolig bortkastet.

For første gang varsles det oppsigelser på norske universitet, og mitt eget institutt, Institutt for lærerutdanning (ILU), leder på en måte an. 13 av mine kolleger har søkt om og fått innvilget sluttpakke, og dekan ved Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap (SU-fakultetet) har vært rimelig tydelig på at samlet skal 30 årsverk bort. I tillegg til nedbemanning er det innført andre tiltak for å spare penger. Skjønt, kun på ILU, ingen studenter og ansatte på de andre SU-instituttene rammes av innsparingene.

Emner slås sammen, og det gis felles undervisning for studentene på grunnskolelærerutdanninga 1–7 og 5–10. Det er jo en form for kannibalisme – konsekvensen er at det bli ytterligere overtallighet.

I tillegg har vi fått et såkalt ostephøvelkutt på åtte prosent som rammer alle emner på lærerutdanninga. Konsekvensen må nødvendigvis bli mindre undervisning og oppfølging av studentene.

Sånn umiddelbart finner jeg

det vanskelig å argumentere for at innsparingsiltakene ikke vil gå ut over tilbudet vi gir våre lærerstudenter, men det var før jeg fikk høre om dette med å jobbe smartere. På et allmøte kunne fakultetsledelsen berolige oss ansatte med at tiltakene ikke betydde at vi skulle jobbe mer for mindre, eller at det skulle gå ut over kvaliteten på tilbudet til studentene. Vi skulle ikke jobbe hardere, men smartere. Det er mulig dette er en yrkesskade jeg har pådratt meg, men jeg sliter når jeg ikke ser den logiske sammenhengen i de argumentene jeg får presentert.

Hva som konkret lå i at vi skulle jobbe smartere, ikke hardere, fikk vi imidlertid ikke greie på. Ikke et eneste eksempel på hvordan vi skulle kunne jobbe smartere for å utligne effekten av kutt i undervisningstid. Jeg måtte google.

Hovedkonklusjonen etter min googling er at tipsene for hvordan jeg skal jobbe smartere, ikke er tilpasset undervisningsoppgaver, samt at mange av tipsene – igjen for ikke å skryte av egen smartheit – egentlig var ganske så selvsagte. At det finnes nettløsninger hvor flere kan «jobbe på samme dokument, som så oppdateres i sanntid», var noe jeg lenge har vært kjent med. Prokrastinering ble også frarådet,

mens det å «komme inn i sonen» så fort som mulig ble anbefalt. Det finnes apper for å regulere tidsbruk, og bruk for all del god tid på å planlegge. Skriv ned den arbeidsoppgaven som er viktigst her og nå. Du kan gjerne bruke en post-it-lapp. Det er ikke sikkert den må være gul.

Det eneste tipset jeg ser kan ha noe for seg, er å «se om avlastning av administrative oppgaver er mulig». Der tror jeg svaret er ja, men jeg er stygt redd det ikke var hva fakultetsledelsen mente med at vi skulle jobbe smartere, ikke hardere. Det var nok på individnivå løsningen skulle ligge, ikke i strukturene.

Vi blir også fortalt at nå kommer vi virkelig til å bli målt på gjennomstrømming. Det er det som gir økonomisk uttelling. Problemet er bare at det ikke er slik jeg måler meg selv. Jeg kjenner på belønning når jeg ser at studentene lærer og modnes – vokser inn i profesjonen og blir lærere med en sterk faglig ballast. De to studentene jeg veiledet på masteroppgaven i vår, var jeg stolt over at NTNU sendte ut som lærere i den norske skolen. Kvalitet måles ikke med gjennomstrømming. Gradvis, bit for bit, koloniserer økonomiske hensyn universitetene. Faglige argumenter taper, men jeg spør: Hvor smart er nå egentlig det?

AV **ODDVEIG STORSTAD**
professor ved Institutt for lærerutdanning, NTNU

«Jeg kjenner på belønning når jeg ser at studentene lærer og modnes.»

Vi ere et universitet vi med ...

Skal UiS ta til takke med lavere grunnfinansiering og være en slags forskningslettvekter fordi vi har en kortere historie som universitet? spør dekan Kolbjørn Kallesten Brønning.

POLITIKK: Hva har de første, modifiserte, ordene fra Wergelands «Smaagutternes Nationalsang» med universiteter å gjøre? Ganske mye, hvis en skal legge til grunn Oddmund Hoels utsagn fra Arendalsuka, referert i Forskerforum: «Vi har behov for noen som er veldig gode på forskning, og andre som er tettere på arbeidslivets behov. Det ligger i dette at de gamle, forskningstunge universitetene skal ha en bedre basisfinansiering, fordi de skal være best på forskning.»

BOTT-universitetene (universitetene i Bergen, Oslo, Trondheim og Tromsø) skal altså på ubestemt tid ha høyere finansiering enn for eksempel mitt eget universitet, som er Universitetet i Stavanger (UiS).

Nedvurdering

Dette er problematiske utsagn. For det første settes det opp en merkelig dikotomi mellom det å være tett på arbeidslivets behov og det å «være best på forskning». Er det slik at god anvendt forskning som ligger tett på arbeidslivets behov, er billigere enn annen forskning og derfor trenger lavere grunnfinansiering? Er det slik at våre

AV **KOLBJØRN KALLESTEN BRØNNING**
dekan ved Universitetet i Stavanger

vitenskapelig ansatte på profesjonsutdanninger innen barnevern, sykepleie, sosialt arbeid og pedagogikk skal forske billigere enn BOTT-universitetene? Universitetet i Stavanger har levert godt og ønsker å levere enda sterkere på forskning innen disse feltene, men det koster ikke nødvendigvis mindre enn grunnforskning.

Hoels utsagn er demotiverende og en nedvurdering av viktigheten av anvendt forskning.

Videre er selve tenkningen som ligger til grunn for denne ideen om de klassiske, forskningstunge universitetene som skal få mer penger enn de andre, uklok og vil føre til at en ikke utnytter de ressursene som finnes i vår nasjon. Et eksempel er Stavanger-regionen, som er blitt Norges tredje største byregion – større enn Trondheim og Tromsø.

Dyrking av spirer

Skal UiS ta til takke med lavere grunnfinansiering enn BOTT-universitetene og være en

slags forskningslettvekter fordi vi har en kortere historie som universitet?

Norge er et mangslungent land der regionale forhold varierer, og dette kan fasilitere innovasjon også innen akademia. Lavere grunnfinansiering kan føre til at en går glipp av slike regionale effekter. Stavanger har f.eks. petroleumsindustrien og matproduksjon som særskilte fortrinn som i møtet med akademia på UiS kan gi grobunn for innovasjon, også innen forskning på felter som Norge trenger.

Innovasjon og nyskaping er som regel ikke fenomener som vokser fram av topptunge politiske føringer eller strategier. I stedet må man legge til rette for å dyrke fram og foredle de livskraftige spirene som vokser fram.

Bedre tjenester

Grunnfinansiering av universiteter er en slik tilrettelegging. En livskraftig spire ved UiS er

initiativet om å få på plass et profesjonsstudium i psykologi. Ledelsen, administrasjonen og dedikerte vitenskapelig ansatte har sammen kjempet fram en Nokut-godkjent utdanning. Siden studiet er nytt, har en inkorporert alle krav i Rethos (Nasjonale retningslinjer for helse- og sosialfagutdanningene) og skapt et studium som er helt oppdatert og inkorporerer praksis og simulering på alle nivå. Hvis UiS og dette studiet mottar samme finansiering som det de får på BOTT-universitetene, vokser det fram en utdanning og et forskningsmiljø som bringer Norge noe nytt som vil berike norsk akademia, samtidig som det bidrar til bedre tjenester innen psykisk helse.

Norske psykologer mottok nobelprisen i medisin. Samtidig leverer psykologer helsetjenester på alle nivå til befolkningen. Dette illustrerer at Oddmund Hoels dikotomi mellom «arbeidslivets behov» og fremragende forskning er ugyldig, og jeg håper regjeringen revurderer sine planer om å forskjellsbehandle universitetene, men tar hensyn til mulighetene og arbeidet som gjøres på det enkelte universitet, inkludert UiS.

«Dette illustrerer at Oddmund Hoels dikotomi mellom «arbeidslivets behov» og fremragende forskning er ugyldig.»

Valgkomiteens innstilling til nytt hovedstyre

Valgkomiteen i Forskerforbundet har innstilt Steinar A. Sæther (Universitetet i Oslo) som ny leder, og Hilde Gunn Slottemo (Nord universitet) som ny nestleder. Valget skjer på representantskapsmøtet 19.–20. november, og den nye ledelsen tiltrer 1. januar 2025.

Sæther

Slottemo

Som medlemmer av hovedstyret innstiller valgkomiteen Ann Cecilie Bergene (NIFU), Jo Rune Ugulen Kristiansen (Arkiverket), Bente Ovèdie Skogvang (Høgskolen i Innlandet), Tord Mjøsund Talmo (NTNU) og Hugues Verdure (UiT Norges arktiske universitet).

Innstilt som varamedlemmer: 1. vara Tony Burner (Universitetet i Sørøst-Norge), 2. vara Cecilie Wingerei Lilleheil (Universitetet i Oslo), 3. vara: Rannveig Sjøvaag (Kulturdepartementet)

Forskningspolitisk seminar

Vi ønsker velkommen til vårt tradisjonsrike forskningspolitiske seminar, som i år arrangeres tirsdag 5. november på Hotel Bristol i Oslo. Forsknings- og høyere utdanningsminister Oddmund Hoel er en av innledele, og Aksel Kjær Vidnes, redaktør for forskning.no, er møte- og debattleder.

Fra politisk hold kommer økte krav og forventninger om at forskningen skal gi «her og nå»-nytte, og at utdanningene skal være korte, fleksible og arbeidslivsorienterte. Ser vi et skifte i kunnskapssyn, når vi har en statsråd og et stortingsflertall som mener høyere utdanning er blitt for akademisert? Og er vi i ferd med å svekke kravene til kvalitet i forskning og høyere utdanning?

Vi tar debatten på forskningspolitisk seminar. Du finner program og påmeldingskjema på våre nettsider.

Vil bygge en sterkere allianse mot kutt i kunnskapssektoren

Kuttene i kunnskapssektoren var bakgrunnen for at Forskerforbundets hovedstyre 4. september besøkte OsloMet og NMBU: Hvordan oppleves den økonomiske situasjonen ute på lærestedene? Og hva kan vi gjøre for å forbedre den? Forskerforbundets leder Guro Elisabeth Lind forteller om gode møter med ledelse og tillitsvalgte.

– Møtene på NMBU og OsloMet bekrefter vår bekymring for utviklingen i sektoren. At kuttene har kommet samtidig med prisstigningen, har gjort situasjonen enda vanskeligere. Det er alvorlig når institusjonene må diskutere strømgengningen og ikke de store forskningsspørsmålene. Alarmklokkene bør ringe når institusjonene for eksempel forteller at de har kompetanse og kapasitet til å bidra mer for å møte klimautfordringene, men at potensialet ikke utløses fordi økonomien er så trang, sier Lind.

Vil styrke forskningen i arkiv, bibliotek og museum

Med små grep kan vi styrke forskningen i ABM-sektoren og få store gevinster tilbake. Det var budskapet da Forskerforbundets leder Guro Elisabeth Lind nylig møtte statssekretær i Kultur- og likestillingsdepartementet Even Aleksander Hagen.

Bakgrunnen for møtet var et ønske om tettere dialog med Kulturdepartementet. Forskerforbundet organiserer bredt innenfor arkiv, bibliotek og museum, og vil gjerne bidra til å finne løsninger som kan styrke

sektoren. Det gjelder ikke minst vilkårene for forskning.

– Det er både store forskningsbehov og stor forskningskompetanse i ABM-sektoren. Men også litt for mange hindringer som gjør at vi ikke får ut potensialet. Mitt budskap til regjeringen er at det er lite som skal til for å fjerne noen av disse hindringene, sier Guro Lind.

Lønna til ABM-ansatte sakter akterut

Ansatte i ABM med mastergradsutdanning har lavere lønn enn alle andre grupper høyt utdannede. Det viser rapporten «Lønnsutvikling for ansatte i arkiv-, bibliotek- og museumssektoren 2004–2022» fra Institutt for samfunnsforskning.

Forskerforbundet organiserer mange ansatte med høy utdanning i ABM-sektoren. Og leder Guro Elisabeth Lind mener situasjonen er uakseptabel.

– Vi har lenge visst at lønnsnivået innenfor ABM har vært beskjedent, men denne rapporten er knusende. Ikke bare taper de ABM-ansatte mot andre høyt utdannede, de har også vesentlig lavere lønnsvekst enn yrkesaktive med mye kortere utdanning. Det er helt uakseptabelt, og jeg mener det er et politisk ansvar å ta tak i dette, sier hun.

Statsansatte: Forventet lønnsøkning i februar

– **Lønnsøkningen til statsansatte** kan forventes tidligst på februar-lønna, opplyser Unios forhandlingssjef Klemet Rønning-Aaby.

Rikslønnsnemnda behandler statsoppgjøret for Unio og Akademikerne den 7. november, for LO den 15. november. Rønning-Aaby tror slutningen fra Rikslønnsnemnda faller sent i november eller i begynnelsen av desember.

– Deretter begynner de lokale forhandlingene og jeg tviler på at disse kan bli ferdige før uti januar, sier han. Han forbereder nå prosessen fram mot behandlingen i nemnda. Der stiller forhandlingsleder Guro Elisabeth Lind i Unio stat sammen med sekretær for Unios statsutvalg, Iiril Myrvang Gjorv.

FORSKERFORBUNDET

- er landets største og ledende fag- og interesseorganisasjon for ansatte i forskning, høyere utdanning og kunnskapsformidling.
- har 26 000 medlemmer og er tilsluttet Unio – hovedorganisasjonen for universitets- og høyskoleutdannede.
- arbeider for høyere lønn og bedre arbeidsvilkår for medlemmene.

KURS OG SEMINARER

Tillitsvalgtopplæring og seminarvirksomhet tilhører vår kjerneaktivitet, og er en viktig forutsetning for arbeidet i Forskerforbundet. Vi tilbyr en kombinasjon av kurs med fysisk oppmøte og digitale kurs/webinar. Alle med verv i lokallag og foreninger kan melde seg på våre kurs og seminar. Følg med på våre nettsider for oppdatert kursprogram: forsknerforbundet.no/kurs.

VERV EN KOLLEGA

Kjenner du noen som kan bli medlem i Forskerforbundet? Verv en kollega i dag og få vervepoeng som kan tas ut i form av gavekort. Jo flere du verver, jo mer får du i premie: 500 kr. for ett nytt medlem, 1 500 kr. for to, og deretter 500 kr. for hvert ekstra medlem du verver. På Min side finner du oversikt over dine vervinger og din poengsaldo.

FORSKER FORBUNDET

Følg oss!

facebook.com/forskerforbundet
twitter.com/Forsker

@forskerforbundet

FORSKERFORBUNDETS HOVEDSTYRE 2022–2024: Guro Elisabeth Lind, Oslo universitetssykehus (leder), Kristian V.E. Mollstad, Presteforeningen (nestleder), Ann Cecilie Bergene, NIFU, Kristin Lofthus Hope, Høgskulen på Vestlandet, Belinda Eikås Skjøstad, Universitetet i Oslo, Tord Mjøsund Talmo, NTNU, Hugues Verdure, UiT Norges arktiske universitet, Tony Burner, Universitetet i Sørøst-Norge (1. vara), Bente Ovèdie Skogvang, Høgskolen i Innlandet (2. vara), Brynjar Kulset, Nasjonalbiblioteket (3. vara) | **SEKRETARIATET:** Generalsekretær: Birgitte Olafsen.

STAB: Kommunikasjonsleder Lars Kolltveit, informasjonsleder Unn Rognmo, spesialrådgiver Synne Freberg | **FAGPOLITISK AVDELING:** Avdelingsjef Bjørn T. Berg, fagsjef Jorunn Dahl Norgård, spesialrådgiver Kari Folkenborg, spesialrådgiver Jon Wikene Iddeng, spesialrådgiver Åshild Olaussen | **FORHANDLINGS-AVDELINGEN:** Forhandlingssjef Jorunn Solgaard, advokat/spesialrådgiver Ingvild Irgens-Jensen, seniorrådgiver Petter Sommervold, spesialrådgiver Lene Ståhl, seniorrådgiver Bjørn Sundøy | **JURIDISK AVDELING:** Avdelingsjef/advokat Mariann Helen Olsen, advokat Christoffer Hjelde, advokat Eirik Kollerøy, advokat Hildur N. Nilssen, advokat Asmund Riegels, advokatfullmektig Balrin Kaur Bisal | **ORGANISASJONS-AVDELINGEN:** Organisasjonssjef Joar Flynn Jensen, seniorrådgiver Nina Fjeld, seniorrådgiver Cecilie Frich, seniorrådgiver Brit Helen Hesselberg, rådgiver Rita Kvæl | **ADMINISTRASJONS-AVDELINGEN:** Administrasjonssjef Kjetil Mørk, konsulent Magnus Prestaaen, rådgiver HR & administrasjon Ane Rinnaas Skuseth, konsulent Marit Sømmer, IT-rådgiver Øyvind Åsebøstøl, seniorcontroller Lina Haugland, rådgiver HR & lønn Elisabeth Johansen, controller Sofie Myrland Kjellgren, regnskapskonsulent Tore Sandnes, fagsvarlig medlemservice Linda Pettersson, konsulent Trinelise Aikio, seniorkonsulent Hans Askildsen, konsulent Hans-Marius Johansen.

Sjekker budsjettet: Bjørn Gunnar Tafjord (Høgskolen i Volda) og Ragnar Knudsen (Høgskolen i Østfold) er to av de tillitsvalgte som nå forbereder seg på en ny situasjon i kunnskapssektoren. Ved Høgskolen i Østfold er det varslet innsparinger på opp mot 70 millioner kroner, og 97 faglige årsverk står i fare.

Forbereder seg på krevende kuttrunder

Kunnskapsinstitusjoner over hele landet planlegger kutt og nedbemanning. Forskerforbundets tillitsvalgte hjelper hverandre i det krevende omstillingsarbeidet.

Under Forskerforbundets arrangement under Arendalsuka i august sa forsknings- og utdanningsminister Oddmund Hoel (Sp) at økonomien i universitets- og høyskolesektoren skal «tilbake til normalsituasjonen i 2019», før ekstrabevilgningene under pandemien. Det betyr at så mye som 4000 årsverk er i spill.

«Nedskjæringer og stillingskutt er den nye virkeligheten», uttalte Hoel.

Dette var det alvorlige bakteppet da tyve erfarne tillitsvalgte i Forskerforbundet 18. til 20. september var samlet til seminar i Fredrikstad. Tema: Kuttene i kunnskapssektoren og hva de tillitsvalgte kan gjøre i møte med dem.

Fagsjef i Forskerforbundet, Jorunn Dahl Norgård, forteller om tre givende dager.

– Våre tillitsvalgte står nå i ekstremt krevende prosesser, med omstilling, kutt og nedbemanning. Da er det utrolig verdifullt å kunne utveksle tips og erfaringer med andre tillitsvalgte i samme situasjon. Det handler blant annet om hvordan de kan sikre god medvirkning og medbestemmelse i omstillingsprosessene, og hvordan de kan forhindre de mest negative konsekvensene for studiekvalitet og arbeidsvilkår, sier hun.

De tillitsvalgte fikk også opplæring i regelverket knyttet til nedbemanning, av Forskerforbundets juridiske avdeling, og forhandlingsjef Jorunn Solgaard ga opplæring i omstilling og medbestemmelse.

Vil ha allianse mot kutt

Kuttene i kunnskapssektoren pågår nå over hele landet. Institutt for lærerutdanning ved NTNU ga nylig tilbud om sluttpakke til

sine ansatte. Høgskolen i Østfold, Universitetet i Sørøst-Norge, NMBU, Nord universitet og Universitetet i Stavanger er alle inne i tøffe kuttrunder. Ved Høgskolen i Innlandet må studentene skrive oppgaver sammen, fordi det er billigere.

Det er også kutt i en rekke institusjoner utenfor UH-sektoren. Havforskningsinstituttet og Veterinærinstituttet er blant dem som nå planlegger oppsigelser.

Forskerforbundets leder Guro Elisabeth Lind er bekymret.

– Det tar mange år å bygge opp et sterkt fagmiljø, men det går raskt å rive det ned. Vi står nå i fare for å bygge ned kunnskapssektoren på en måte som får alvorlige konsekvenser på sikt. Når regjeringen legger fram sitt statsbudsjett 7. oktober, er den nødt til å møte denne situasjonen, sier hun.

Lind har tatt initiativ til en ny kunnskapsallianse for å kjempe mot kuttene.

– I 2012 ble Kunnskapsalliansen en viktig drivkraft inn mot Forskningsmeldingen, fordi fagforeninger, universiteter og høyskoler, NHO, Norsk Industri og andre stod sammen i arbeidet for større kunnskapsinvesteringer. Nå trenger vi en lignende allianse som kan legge press på regjeringen, sier Lind.

Hun mener Norge bør lære av sine naboland.

– Sverige og Finland trapper nå opp forskningsinvesteringene, og i EU har «Draghi-rapporten» nylig anbefalt økt støtte til grunnforskning og nøkkelteknologier for å øke konkurransekraften og tette innovasjonsgapet til andre økonomier. Her hjemme går vi motsatt vei. Det må Stortinget ta tak i når statsbudsjettet for 2025 skal vedtas, mener hun.

ABM må fram i lyset

Nylig la Institutt for samfunnsforskning fram rapporten «Lønnsutvikling for ansatte i yrker i arkiv-, bibliotek- og museumssektoren», bestilt av Forskerforbundet. Rapporten undersøker lønnsutviklingen i perioden 2004–2022, og konklusjonen er nedslående: Ansatte i ABM med mastergradsutdanning har lavere lønn enn alle andre grupper høyt utdannede. Og utviklingen går i feil retning. Avstanden til lønnsnivået i privat sektor har økt, det samme har avstanden til høyt utdannede i andre deler av offentlig sektor. Og mens de ABM-ansatte med mastergrad i snitt lå 17 prosent over industriarbeidere i 2004, er forskjellen i dag utlignet. Det er heller nesten ingen forskjell mellom lønnsnivået til de høyt utdannede ABM-ansatte og offentlig ansatte med kort utdanning.

Dårlig lønnsutvikling

«Frontfaget sikrer alle god lønnsutvikling», er mantraet til LO-leder Peggy Hessen Følsvik. Men det gjelder altså ikke ansatte ved museer, arkiver og bibliotek. Lønnen deres holder ikke tritt med frontfaget. Utdanningen deres gir ikke uttelling. Det er blodig urettferdig. De ansatte i ABM-sektoren er en gruppe arbeidstakere som ikke alltid synes så godt. Det er ikke en yrkesgruppe de fleste av oss møter hver dag, og det er heller ikke den gruppen som roper høyest. En museumsstreik eller arkivstreik hadde ikke skapt overskriftene en flystreik eller lærerstreik skaper. Mange av de ansatte i ABM er ikke arbeidstakere som enkelt kan ta med seg kompetansen sin til konkurrerende jobber i det private. Mange er dedikerte spesialister som har studert i mange år for å løse et viktig samfunnsoppdrag som må utføres nettopp der de jobber i dag: innenfor arkiv, museer og bibliotek. Men er det greit at markedet alene skal bestemme lønnsnivået i arbeidslivet, også i offentlig sektor? Eller bør arbeidstakere som utfører uerstattelige oppgaver i samfunnets tjeneste, få en lønn som står i forhold til den utdanningen og kompetansen de har?

Uunnværlig kompetanse

De ansatte ved museer, arkiver og bibliotek gjør nemlig arbeid vi ikke klarer oss uten. De tar vare på kulturarven vår, sørger for at nasjonalskatter ikke forvitrer, og viser vår felles historie fram for nye generasjoner. Norge ville ikke vært et sivilisert samfunn uten. Uten arkivene våre ville hele statsforvaltningen kollapset. Uten våre medlemmer ved bibliotekene ville ikke norsk forskning og høyere utdanning gått rundt. Det er nøkkelfunksjoner i et moderne samfunn. Og det er helt uakseptabelt at deres innsats – og lange, spesialiserte utdanning – ikke verdsettes høyere enn i dag. ISF-rapporten er viktig for å dokumentere situasjonen. Ingen institusjonsledere innenfor ABM kan være bekjent av at deres ansatte ikke engang holder tritt med frontfaget. Framover inviterer vi våre lokallag i ABM-sektoren til regionale samlinger der vi deler tips og erfaringer om hvordan de kan jobbe systematisk med stillingsstruktur, lønn og karriereutvikling lokalt i virksomheten, basert på eksisterende avtaleverk og «best practice» fra sektoren.

Tid til forskning

En annen utfordring i ABM-sektoren er tid til forskning og utviklingsarbeid. Vår forrige medlemsundersøkelse viste at over halvparten av dem med FoU-oppgaver har store problemer med å finne tid og ressurser til dette arbeidet. Samtidig vet vi at det er store forskningsbehov i sektoren. Dette misforholdet var tema for

AV GUURO ELISABETH LIND,
leder i Forskerforbundet

«Ingen institusjonsledere innenfor arkiv-, bibliotek- og museumssektoren (ABM) kan være bekjent av at deres ansatte ikke engang holder tritt med frontfaget.»

et møte jeg nylig hadde med politisk ledelse i Kultur- og likestillingsdepartementet.

Det er en tendens til at ABM-sektoren går litt under radaren når vi snakker om forskning og kunnskapsbehov. Et eksempel er langtidspanen for forskning og høyere utdanning, hvor ABM-sektorens bidrag knapt er nevnt. Nå jobbes det med en systemmelding for norsk forskning. Der kan vi ikke gjøre samme feilen. ABM-sektorens bidrag til norsk forskning må anerkjennes og verdsettes, på samme måte som arbeidet til de ansatte i sektoren.

Det er et stort forskningspotensial i ABM, men også mange hindringer som står i veien. Mitt budskap til regjeringen er at det er lite som skal til for å fjerne dem. Noe handler om penger, men slett ikke alt. Å styrke forskningen i ABM handler i stor grad om økt bevissthet, både fra myndighetenes og institusjonenes side. Departementet må følge opp forskningsoppdraget i styringsdialogen og ta sitt sektoransvar for forskning på alvor. En rekke små tiltak kan gjøre situasjonen bedre – som at ansatte sikres tilgang på relevant faglitteratur, at forskningsresultater synliggjøres og deles i Nasjonalt vitenarkiv, og at også ABM-institusjoner kan søke midler fra Forskningsrådet.

Møtet med departementet var positivt. De forstår utfordringene og ser behovet for å ta tak i dem. Forskerforbundet kommer uansett til å fortsette sitt påtrykk mot både institusjonsledelse og politiske myndigheter, både når det gjelder FoU-arbeid og lønn. De ansatte i ABM må verdsettes høyere. De må sikres tid til forskning og en lønn som står i forhold til den uerstattelige kompetansen de har.

EKSPEDISJONSCRUISE PÅ HX HURTIGRUTEN EXPEDITIONS

Bestill innen
11. november og
få opptil 20 %
rabatt

HX Hurtigruten Expeditions er for deg som er en nysgjerrig reisende, på jakt etter store opplevelser i komfortable omgivelser. Om bord på et HX – skip er alt inkludert, utfluktene er varierte og ledes av eksperter på sine fagfelt, og stemningen om bord er vennlig, uformell og intim.

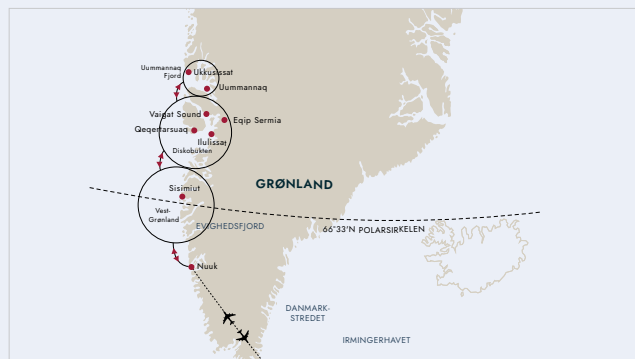

Tur 1: Høydepunkter i Antarktis

12 dager på MS Fridtjof Nansen
Fra kr. 74.469.- per person i utvendig lugar

Reisedatoer:

30. oktober 2025, 9. & 16. mars 2026

Tur 2: Storslåtte Grønland – Isgigantene i Diskobukta

13 dager på MS Fridtjof Nansen
Fra kr. 77.112.- per person i utvendig lugar

Reisedato:

11. juni 2025

Andre reisedatoer er også tilgjengelig. Alltid inkludert med HX: Helpensjon og drikke, Wi-Fi, spennende forelesninger, flere inkluderte aktiviteter og utflukter, samt mye mer!

BESTILL HER!

Tlf: 55 59 68 40 • Ulriksdal 1, 5009 Bergen
post@cruisespesialisten.com www.cruisespesialisten.com

Cruisespesialisten
35
1989 - 2024
35 års erfaring - din trygghet